

נחום סוקולוב

אֵי שֵׁיִם

ספר ראשון

הוצאת א. י. שטיבל

תל-אביב, תרצ"ה

כל הזכויות שמורות All rights reserved

נדפס בארץ-ישראל Printed in Palestine

בדפוס "ס ס ר" תל-אביב

מִתְתִּיָּהוּ (תִּיאֹדוֹר) הַרְצֵל

(לאור ספורו «תל-אביב»)

א

בימי הקונגרס הציוני השלישי בבאזל, במשך אחת ההפסקות שבין הישיבות, כשישבתי עם הרצל בבית-המלון ל„שלשת המלכים“, אמר לי: „בזמן האחרון אני טרוד בכתיבת ספור על דבר עתידות הציונות, בשם „אלטניילנד“; ורוצה הייתי, שאחינו הציונים, שאינם יודעים את השפה הגרמנית, יקראוהו בתרגום עברי מדויק. חפש ומצא לי מתרגם עברי!“

„ — אתרגם בעצמי בחפץ-לב — עניתיו — בבקשה למסור לי את

כתב-היד!“

„ — עוד לא כליתי את מלאכתי — השיב הרצל — אבל אקוה לגמור אותה תיכף לכשאשוב לוינה, ואז אשלח אליך לורשה את הזתשגן הכתוב על מכונה, והיה בידיך בטרם יצא גוף הספור לאור בשפה הגרמנית, למען יופיע התרגום העברי בעת אחת עם המקור הגרמני.“

יחסי אל הרצל לא היה יחס של סופר ומו"ל, או של מתרגם ומחבר. אף מלה אחת לא נשמעה על דבר פשיטי דספרא, או דמתרגם, או תנאי הוצאה לאור. הימים ימי עבודה לשמה, בלי צל של קבולת ויזמה מסחרית. בעינים כלות חכיתי לספור ע"ד עתידות הציוניות, שבשר לי המנהיג — לא מתוך זריזות מו"לית; ועוד פחות מזה מתוך סקרנות בעלמא, אלא מתוך „חשקה נפשי בתורה“. רציתי ללמוד לדעת, כיצד המנהיג מתאר בדמיונו את צורת התגשמותה של הציוניות בארץ-ישראל.

כעבור שבועות אחדים קבלתי את הספור, בצרוף מכתב קצר של הרצל מוינה. המכתב הקצר שמור עדיין בין מכתביו של הרצל בארכיוני. הוא

הזכירני את השיחה בהאכסניה בבאזל. הרצל עוד הפעם הדגיש את בקשתו שהתרגום יהי "מדויק". אינני יודע, אם מישהו מהבקיאים בספרותנו העברית החדשה, גלה את אזנו, שרוב התרגומים העבריים אינם מדויקים; ועל כן הקפיד על הדייקנות. מצאתי את הדבר מובן מאליו ופשוט, שרצונו הוא שהקורא העברי לא יחסר דבר מכל מה שיקרא הקורא הגרמני. הרי כל מחבר בהול הוא על דיוק תרגום ספריו. רק אחרי זמן־מה נוכחתי כמה מן הראייה־את־הנולד היתה בדרישתו זו. במשך עבודת התרגום, סקרתי בסקירה אחת, שכמה וכמה תמונות ותאורים בספר הזה, הם עלולים לתת מקום לערעורים ולטענות, שהחלק הלאומי הוא צנום וקלוש קצת; ושיש בו פרטים כמושים וכהים; ושהמראות מתגוללים ומתערבים ערב רב והפכפך, בלי שעור מספיק של השראת השכינה הלאומית, ולחלוהית של תורת המולדת, לפי שאנחנו, הציונים הלאומיים, חניכי בית המדרש הישן של אירופה המזרחית, הננו רגילים בה, וצוללים בנבכי כוונותיה. פעם בפעם באתי לידי נסיון להעביר את הפצירה־הפים על אי־אלו בליטות ופיקות של השויון האנושי המוחלט, שיש בו אור־קפאון, שלהבת קרירה של רחיפה בעולמות האנושיים, בלי אינטנסיביות די עמוקה ב"אבני שיש טהור" של היהדות הגועית והמסורתית. חשבתי אני עם לבי, שאיני הדעת, איסטניסי האנושיות הכללית, לא צדקו בהבליעם בנעימה את הפרוד היהודי, ושיש לפרוד הזה, לא רק בינינו, נמוקים כבירים, אלא גם לכל עם אחר. סבור הייתי שכל אדם הוא לא רק רשאי, אלא גם צריך להאמין, שאומתי שלו היא הכי טובה, כמו שהוא מושבע ועומד מהטבע, לחשוב שאמו היא הכי טובה באמהות; ומזה לא יחויב שהוא רשאי לשנוא אמותיהם של אחרים, ולהוציא את האמהות לשדה־קטל, כדי שתלחמנה זו בזו. ככה גם לא ישרו בעיני דבריו של אחד מגבורי הספור, שהרעיון הלאומי מביא לידי מלחמה; וזה האות שמשחתו בו. גם רגש הדת הביא לידי מלחמות; גם רגש האהבה הביא לידי מלחמות, כי בני האדם נלחמו תמיד על הדברים שהם חביבים עליהם. כן גם זוכרני, שנתקשיתי מאד בהאופן אשר בו הוצק והותך כל הענין הציוני בתבנית "החברה החדשה", שנראתה לי כמין מעֵבֶה נֶקֶפָה, יותר בין־לאומית מאשר לאומית; יותר מקלט לקשי־יום, תבנית מחצב

כלכלי ומעשה מקשה חתום בגושפנקא מלאכותית-אנושית, מאשר ארץ ומדינה של העם העברי החי הפועל בכל דמותו וצביונו, פתוח חותם טפסי, ברשמי קיוו הדקים מן הדקים, כמשא נפשנו אנו.

אבל עמדתי בנסיון. עשיתי את חובתי כמתרגם, ולא שניתי אף כקוצו של יו"ד, לא רק משום שהתחייבתי, אלא גם משום שאחרי הסקירה הראשונה ורשמיה באה ההתבוננות העמוקה יותר, והיא שנתנה לי את העמדה הנכונה כלפי ספורו של המנהיג, שהבדילתני מהרבה ממבקריו — לא בזאת, שאני תהיתי, פחות מהם, על המגרעות שבחזיונו של הרצל במונן הלאומי. לאמתו של דבר, עמדתי על המגרעות ההן קודם להם, ואולי עוד יותר מהם; גם לא בזאת שדבריהם לא היו נכונים. היו בבקרתם הרבה מדבורי-ההתפעלות הנכובים; אבל גם הרבה דברים ישרים ועמוקים. השגיאה היתה, שהמבקרים האלה ברובם, עם כל עומק עיונם וטהרת כונתם ויושר הגיונם, היו חסרים את דקות חוש הפרופורציה כלפי האבעיה „הרצל“, כלפי הפינומן ההיסטורי „הרצל“; והיו מתעצמים ומתנצחים עליו בויכוחים ובדעות מתנגדות ומתגוששות, כאילו היו מתוכחים, למשל, עם ה' ש"י איש הורוויץ, או עם המהדורה הגרמנית שלו, הד"ר נתן בירנבוים, רצוני, עם חקרן וחטטן של נתוח שכלי נוקב ויורד עד התהום, סינטטיקן של בית המדרש הישן ואנליטיקן של החדישיות הספרותית. מתוך כך החטיאו את המטרה. הם לא מצאו את נקודת-ההשקפה המתאימה, אשר ממנה, ואך ממנה, אפשר היה לתפוס ולהכיר את האורות והצללים באישיותו הרוחנית-הציונית של המנהיג, בעומק טבעה ואמתת אופייה; וככה גם לא כונו אל נקודת-ההסתכלות, אשר רק ממנה אפשר להעריך את ספורו זה, שאיננו לא כנבואתו של בילאמי האמריקאי, ולא כנבואתו של הירצקא הוינאי (הידועים בחזיונותיהם לעתיד לבוא, והנזכרים במלים מועטות גם בהספור הזה), כי הם לא עמלו ליצור בעצמם את העתיד ההוא, והסתפקו רק בהזיה ובהסתכלות באספקלריה של דמיון, בעוד אשר הרצל חשל ונגד את העתיד הזה על סדנו — לפי שיטתו ויסוד רעיונו: לעשות את הדברים קימעה קימעה, ולא להכריע עליהם לפני העשותם;

אבל לדעת ולהכיר עמוק-עמוק סוף מעשה במחשבה תחילה, לאיזה חוף אנו מפליגים.

זהו ההבדל העיקרי, שהמבקרים לא שמו אליו לב. הם עשו הקבלות בין בילאמי והירצקא והרצל, ולא ראו את ההבדל בין צופים ומסתכלים בלי מעשה, בלי תכנית ובלי מסורת, מחשבי קצין בעלמא, ובין יוצר בעל הכרה, המבין ופועל את העתיד.

ההבדל השני שהועם בהסתכלותם של המבקרים, הוא ההבדל בין החוברת „מדינת היהודים” שמלפני הקונגרס הראשון, והספור הזה, שיצא כחמש שנים אחר-כך. לא אדבר על-דבר ההבדל ההכרחי בין צורת חוברת מדינאית-פובליציסטית, וצורת יצירה בלטריסטית, כהספור המדובר, כי זהו מיותר. אבל העיקר, מה שלא הרגישו המערערים הוא שאין „תל-אביב” זה — סוגיה חמורה והלכות גדולות, אלא רומן קל; ולחנם דקדקו עמו עניות, כאילו היה מעין הלוחות, או עשרת הדברות. הרבה דברים חסרים בו, והרבה דברים נבלעו בין השורות; ומהרבה דברים השתמט המחבר, מפני שמתוך ענותנותו וטוב-טעמו ונמוסיותו המעודנת, לא נכנס לעובי קורתם של הענינים, שלא מצא את עצמו מומחה ובקי די צרכו לגלגל בהם; ולא רצה לעשות מעשה עם-הארצות, שכשיודעים חצי-פסוק, או איסתרתם בלגינא קיש קיש קרא; או שמשתמשים במתרגמים; או שמתהדרים בנוצות זרים, ומרבים מליצות והגדרות ומונחים כלליים, על פי רוב תוצרת גרמניה, ע"ד התרבות העברית — כסומאים בארובה, וכחרשים בסימפוניא, בלי היות מוכשרים ללמוד דף גמרא, או פרשה חומש, שהם הם יסודותיה של תרבות זו! התפלספות מליצית זו, עם צירופי מליה — לא תמצא, לא מנה ולא מקצתה, בנאומיו או בכתביו של הרצל. להפך, תמצא אותו שואל אותי בקונגרס הלונדוני, כששאלת התרבות הועמדה על הפרק: מה זאת קולטורה עברית? זה היה השגב של הבלתי-מודע, והעלוי של הגאונות הענותנית, האומרת: „דבר זה לא נודע לי”. בלי עינן עליו בענן של מלים שאולות מעולמות זרים וממקצועות אחרים. רציתי לומר לו: אתה בעצמך הנך, בלי הכרה, חלק מן התרבות העברית; ואם אין אתה בעצמך רואה זאת, זהו מפני שאין העין יכולה לראות את עצמה!

ואולם התכונה המיוחדת האמתית של הספור הזה (כדוגמת הפיל שהתחמק — במשלו של קרילוב — מעיני הסייר בגן־החיות, ש"ראה הכל חוץ מן הפיל") — שלא נגלתה להמבקרים, זהו ההבדל העיקרי, לא בהצורה, אלא בהתוכן של "מדינת היהודים" ו"תל־אביב". ב"מדינת היהודים" הביט הרצל מסוף העולם עד סופו ותפס את המושג הסתמי של נחיצות מדינה ליהודים, למעלה מן הזמן ומן המקום. אבל ב"תל־אביב" — צמצם וסיים את הרעיון הסתמי בזמן ובמקום. הרצל של "מדינת היהודים" הוא ציוני עולמי, אזור־התבל, מצר בצרת עמו, ובונה מגדל פורח באויר. אבל הרצל של "תל־אביב" הוא ציוני ארץ־ישראלי, קונה־שביתה ותופס־מקום. וראוי לציין, שקביעת־מקום זה, היא מעלה יתרה, ובאותה שעה, מתוך הכרח טבעם של דברים, גם הגבלת הדמיון החפשי וריסונו. באוירו של עולם, כשהרעיון הוא בתמותו ובפשטותו גן־העדנית, אין קוי־גבולות חדים, אלא סרגולים כלליים־היקפיים־היוליים, בבחינת "והארץ היתה תהו ובהו", הכל אפשר והכל נמנע, ובכללותו הערפלית הוא מושך את הלב ומעורר את הדמיון. הרי זה כמו משנה עתיקה, ויפה אמרו חז"ל שאין "מורין הלכה מתוך משנה". אחרי המשנה תבוא הגמרא לבאר, לחלוק, להגדיר, לפרש, לחתוך הלכה, כביכול, להצביע, ולהביא לידי מעשה. כל הרוצה לדלג על ההתפתחות ההכרחית הזאת בקפיצה לאחור, איננו יודע את חוקי החיים. משנה לא זזה ממקומה; אבל אין כוח בעולם אשר יעצור את זרם ההסתעפות. הרעיון התכליתי של מדינה יהודית, שלמה בתכלית השלמות המדינית, מלא את רוחו של הרצל כל ימי עבודתו הציונית, והוא לא היה לו מעין טל־ילדות שיורד רק בשעת הדמדום, כמו שהחליטו הטועים; ולא נכון הדבר שדרשו כמה בדורשי הרשומות, שאמרו מתוך פלפול מפלגתי, או מתוך מגמה לגום בשבחו של איש זה או איש אחר, שהועדה לחבור התכנית הבזילאית, עם השפעתו של חבר זה או אחר, קצצו את כנפיו של הרצל, והכריחוהו להמעיט את דמות תכניתו. כל האומר זאת הוא חסר כל מושג ע"ד תכונת נפשו והלך רוחו של מייסד הציוניות החדשה. מאה ועדות ואלף חברים לא היו מספיקים להזיז את הרצל, אף כמלוא השערה, מהשקפותיו שלו. הוא קבל את גוסס התכנית הבזילאית, לא באונס כי אם ברצון, מתוך שיטת מלחמתו לקוממיות

עמנו וחירותנו, ומתוך התבוננות עמוקה לתנאי העולם הכללי, ככה הלך ופיתח את תצפיותיו, וככה גלוי היה הדבר בספורו זה, שנוהר בו מאד מהפרזת תאור הגוון המלכותי, לא משום שויתר עליו, אלא משום שחשב את הקשקוש כזוג בהכרזתו — לדבר מרובה־הסכנות ופחות־התועלת, ועל כן רכז את דמיונו במקצוע הכלכלה והתרבות האנושית, ובנוגע למדיניות — הסתפק בהגדרת הצ'רטר.

בהרומן הזה, שהרצל כתב בימי אכזבה ונפתולים, התנשא על רוח שפלה ונכאונת־לב, להשקיף אל מאחורי הפרגוד ההוי, לראות את הצורה המתרקמת של ארץ־ישראל המחודשת, על ידי מדעים ועבודת. הוא מראה הכל בעליל, במראה ולא בחידות — דברים בהירים ועליוזי־חיים, לא שיחות מני קדם. הרקע שלו הוא הטבע ארץ־הישראלי, והלאומיות שלו איננה סלע המחלוקת וסמל הקנאה בין העמים, ולא המולך הנציונליסטי של הגוים השוביניים עם זרועות־הברזל הלוהטות שלו, אלא האנושיות מעל להתנגשות האומות, המפלגות והמעמדות. האתוס של התזיון הזה הוא הכי נעלה שבשאיפות בני אדם: מדת הדין והרחמים, סליחה והעברה על פשע, עשות משפט וצדק והצנע לכת. האם אין זה משא־הנפש של נביאי ישראל? האיסתתיקה שלו היא ענוגה ורכה, עם בינה יתרה לנפש האשה והילד, עם אותו הגהוץ, שאיננו חיצוני ומעושה, אלא עדון וזכוך של חן, תולדת תרבות מלוטשת, עם הצחוק הקליל, שאין בו גסות, ושלעולם איננו דוקר כצפרני החתול, אך מאלף מתוך רחמים וחבה. בדרכי־המחשבה ואפני־התגובה האלה ניכר האדם העליון הזה. גורלו של כל גאון הוא, שלאחרי מותו, כשאיננו יכול למחות, זוכים בו מן ההפקר, וכל מפלגה מכוונת את צורתו אל צביונה ומגמתה היא, מפני שכל אחת מהן רוצה להתלות באילן גדול. „כמה יוסף בן שמעון איכא בשוקא!“ הרצל הסוציאליסטן, הרצל הציוני הכללי, הרצל הרביזיוניסטן, הרצל של הנוער, הרצל של הדמוקרטיה, הרצל של „עת לבנות“, של „על המשמר“, הרצל של „החלוץ“, הרצל של „השומר הצעיר“ וכו' וכו'. מה כל אלה? תמונות מעשי יד ציירים, אי תצלימי חטף של קודק? ההבדל בין שני המינים האלה הוא, שתמונתו של אדם, העשויה בדמיונו ובידו של אמן, הוא מיצוי החשבון של תואר פניו, תוכו כברו,

ס כום שרטוטיו וחזותו במצבים שונים, לא חזות מקרית הופעת-חפזון ובת-רגע, כי אם חזות-הכל, לאודוקא מדויקת, אבל לעומת זה מקפת, תמציתית, כמו שהושקפה בצירופיה הפנימיים, וכמו שסוכמה ונתבדלחה בהבטתו של האמן, ונמסרה לנו בהבעתו של זה, כמו שהוא רואה אותה בטביעת-עינו האמנותית ובסמניו המובהקים, שעל פיהם ניכר לא רק המצייר אלא גם המצויר, — בעוד אשר מן הצד השני, אין התצלים אלא צל צלם מדויק של רגע-כמימרא, העתק של מראה מקרי, תחבולה מיכנית לתפוס צורה ושרטוטיה, כמו בתוך ראי-הזכוכית, ולממש אותה, ולהעתיקה פי מאה או פי אלף, בעיבוד גס או דק, לפעמים בשכלול קרוב לאמנות, אבל בלי אמנות של יצירה ובלי חלק מנפשו של היוצר. ואולם כשהפוליטיקה המפלגתית מציירת, אז אין התצלימים האלה לא תמונות, אף לא תצלימים, לא מלאכת-מחשבת של יוצר, אף לא דיוק של כלי עשוי לכך, אלא מגמה וכונה צדדית, שאין להן שום יחס וקשר עם נפשו של הצייר ואופן הסתכלותו החפשי, ולא עם אמתת מהותו ועצם טבעו של המצויר, אלא ניצול הענין לשם איזו תעמולה, איזה פולמוס, איזה ניצוח, איזו הכרזה, כדי לחבב או להשניא, לקרב או לרחק איזה ענין אחר, טוב או רע; ואין נפקותא בדבר, הטוב הוא אם רע. כל שוחד מפגל, כל מגמה מקפחת את האמת שבאמנות, ומשעבדתה לאיזה כוח זר וחיצון.

בלפור כתב באחד ממונוגרפיותיו המצוינות על דבר ולינגטון, שהתקופה הכי קשה לגברא רבה היא, מזמן עבור עשרים — עד עבור מאה שנה למותו, כי במשך עשרים שנה הראשונות עוד רבים זוכרים אותו כהיותו; ואחרי עבור מאה שנה הקהל קובע מסורת ידועה, והוא נעשה לוח, או שבר-לוח, מונח בארון; אבל מעשרים עד מאה שנה — זכרונות של אמת ודמיונות של שקר משמשים בערבוביה. פסק-הדין האחרון של דעת-הקהל טרם נגמר, ויד כל המפלגות ממשמשת בו, ומושכתו לימין ולשמאל לתלות בו זכות וחובה, ומשימתו ל„תנא דמסייע“ לדבר והפכו, לפי אשר יהיה רוח המפלגה ללכת.

הדברים האלה אינם מתאימים לאיש מן הגדולים יותר, מאשר הם

מתאימים להרצל.

ב

הרצל היה אילן גדול עומד קוממיות בגבהו, וגזעו מתרחב, ועושה פארות ובדים, וענפיו מרובים, ודליותיו סוככות, ונופיו יוצאים מתחמומו, ופורשים סוכת צלם על הרבה תחומים אחרים, וגם סנסני זמורותיו ענקיים; ועפאיו מתלחשים בצללי צמרתו, ותופפים על סעיפי הסעיפים, והעלים, הנחפים בירקרק חרוץ, מנפנפים את שניהם החרוצות בתמונות שונות; ואלפי רבבות זרעים ונצנים מבצבצים ויוצאים מן האדמה, אשר מסביב לו, ומרימים את ראשיהם, ומריקים אליו את ריח עדניהם, השב ומתמר ממנו, בחליפות בושם, ובסולם ארוך של שלל-צבעים, והמון רננות, וסומפוניות נבדלות ומתלכדות בהרמוניה רבת-תשואות והדי-הדים, וכל אחד לבדו, בשעה שהוא מצטרף אל חזות-ההכל ואל הקונצרט התזמרתי, הוא גם קובע ברכה לעצמו, זהו הארז אשר בלבנונו החדש, זה הרצל! לא מן הפלא הוא איפוא, שעל אילן שכזה רבים קופצים, ועצומים ושונים המחזיקים בו והחוסים בצלו; זה מבקש מכון לשבתו על שוכה זו, וזה על אחרת; זה בקש ומצא אמיר זה, אשר יכשר לחפצו, ויעשהו זכול ובית מקדש ומגן ומעון, ותלה עליו את כל שלטי גבוריו; וזה תר ויגלה איזו שלוחה אחרת מאמרי-השפר, ויחמדנה, ויעש אותה ניר כמו גטע וכנה למוסד ולתפארת; ועוד אחר — מצא נטישה וזלול. שנתעלמו מעיני זולתו, והוא עושה אותה לראש פנה, כי היא דרושה לחפצו, אל אשר יהיה שמה רוחו ללכת וכו' וכו'.

לא על זאת אני מתאונן; על זאת אני שמח. למה הדבר דומה? לאותן שבע הערים ביון העתיקה שהתחרו להחשב לעיר מולדתו של הומירוס; או לאותו הפסוק שבתורה, שיש לו שבעים פנים. האדם הגדול, כמו מעשה-בראשית גדול, או אב-מלאכה של אמן גדול — בדין הוא, שיעלה רשמים שונים, תלויים במהות-טעמם ותכונת-רוחם של המסתכלים בהם, וזוהי גדלותם! ועוד מתכונות האנשים הגדולים היא, שהם ומעשיהם וחייהם אינם נשארים סגורים בתחום ההיסטוריה הדייקנית, אלא שהם מוכנסים, בחייהם או אחרי מותם, להיכל האגדה, מפני שהנפלא שבהם

מעורר את אהבת הסוד ואת עיפול הדמיון ואת תועפות ההתפעלות ואת צורך ההתפעלות, שאין הפשט נותן לו די ספוק, ומאליו מובן, שאישיות מפתיעה, מופת לרבים ונס להתנוסס כזו של הרצל, אי אפשר היה שתמלט מן הכניסה לתוך הדביר החזיוני הזה.

על זה אני שמח באמת, אבל הטיפה של מרה התלויה בי — זהו הסלף בהתפתחותה של האגדה. מטבעה של האגדה הנכונה הוא: „להוסיף מן החול על הקודש“, ז. א. מן הדמיון המנחש — על העובדות המדויקות, ואולם בהכרון של הידיעות המדויקות. צריך להבין את טיבה של אגדה, צריך להכיר ביפיה, ובהאמת הנשגבה הצפונה בה, ובהקו המיוחד, המסמן אותה. כשהאגדה אומרת, שאברהם אבינו קיים את כל המצוות, ואפילו עירוב תבשילין, היא מתכוונת להגיד, שאבי האומה, אפילו קודם מתן תורה, טפח בקרב נפשו, כגרעינים המטופחים בחיק האדמה, אותם העיקרים של דעת-אלהים, שברכות הדורות גושמו וגולמו בחוקים, והביאו לידי גדרים וסייגים ודקדוקים, ויצאו מן הכח אל הפועל. כשהאגדה של דורות הבינים רקמה וסלסלה את חוטיה מסביב לרבי שמעון בן יוחאי, תנא הח"ן, ותיחס לו את חבור ספר הזוהר, לא רשמה רשימת ספרן על פנקסו מדייק התאריכים ומעתיק השערים בפכחות ובחשבון. אלא דמדמה בערפל ההערצה ובלשון ההתפעלות והשירה הנשגבה שלה, שהספר הקדוש והמסתורי הזה ראוי היה להכתב על ידי אותו תנא קדוש וטהור. האגדה איננה זקוקה אל גשמותן המוגבלת של העובדות; היא נכנסת לפני ולפנים מן העובדות הפשוטות, מפנקתן, מפריחתן, מלשדתן בעסיס הגעגועים והחזיון. אין אוהב בעולם שיהיה דיין-קפדן לגבי העצם האהוב. כל אוהב הוא בעל אגדה, וכל אגדה שכזאת היא חזקה כראי מוצק, חזקה הרבה יותר מהמציאות הממשית. האהבה מפליגה, אבל היא מפליגה תמיד בכוון המתאים לה: לראות את היופי עוד יותר יפה משהוא. היא עוברת את גבול המציאות, אבל איננה הופכת את המציאות למציאות אחרת, למשל, במקרה זה: לכעור. כמדת האהבה כן גם מדת ההערצה. אריגת קורי הדמיון של התלמודיים הדתיים ע"ד אבי האומה, וקיום מצוות עירוב תבשילין, יוצאת מנקודת האמת, שאברהם אבינו האמין באלהים,

ומתוך חיבת הקודש לשני הנושאים: להאדם הנערץ, ולהמצויה הדתית הנערצה, היא מזווגת את שניהם בחזיון, שיש בה תמונה, אבל אין בה תצליים, שיש בה מה שחביב היה להיות, אבל שאין בה פרוטוקול יבש, ושאיננו בר־תפיסה באגרוף. אולם לא תצוייר אגדה, למשל, שאברהם אבינו, בנגוד להקורות, לא נכנס בברית. וככה גם לא תצוייר אגדה, שתיחס להתנא הקדוש רבי שמעון בן יוחאי, רעיונות כתובים בספר — לוא נמצא ספר כזה — של אלישע בן אבויה, כי זה הכלל, שההערצה, אפילו הדמיונית, היא מפלגת בכוון האמת המציאותית. היא מגזמת, אבל לעולם איננה מזייפת. היא הולכת מן המציאות והלאה, אבל לעולם בכוון המציאות, ולא כנגדה.

חזות קשה היא, שאגדת הרצל נעשתה לאסקופה נדרסת לרגל, וגם לסנדל מסומר — של כל חכם מחוכם, ושל כל ערום בדעת; ולפעמים גם של כל בור וריק: וקוביא לשחק בה משחק של מלחמת כתות, בפזיזות הויכוחים והצלפת המלים המורכבות, ע"י הדברנים רובי הזיקים וחזיוי הרעמים. מכל אלה בוקעת ועולה לפעמים תמונתו של הרצל, כעין ברדלס אחוז־בולמוס הקטטות, עם בלורית מפלגתית פרועה, שמתנפל על מתנגדיו בתנזאות ובטרזניה, באגרוף ברזל ובמזמות עריץ. אגדה כזו איננה אגדה, אלא — פלסתר. היא איננה הפלגת האמת, כי־אם ההפך הגמור מן האמת.

כי זאת היא הטרגדיה, ששיטת הסלוף הזה נתדבקה כ"קליפה" דקה בהענין ובנושא, שאיננו נותן שום בית־יד ותפיסה לריבוי־משמעות ולהוראות־פנים שונות וסותרות זו את זו, באיש, שחיו והגיוניו ומעשיו, דרכיו ומגמת פניו במושכלות ובדעות — אינם "מדרש הנעלם" או "קמיע"־של־מקובלים, אך גולו כספר לפנינו, למען ירוץ הקורא בהם באופן קל ובהסברה נוחה שאין כמוה! האמנם תמו האנשים שהכירו את המנהיג הראשון? האמנם כבר בא הזמן שאפשר לסרס את קורות חייו ואת אפיו של הרצל, לעשות מהם מיתולוגיה וקובץ "מעשיות" מתנגדות להאמת הברורה? האמנם נהפוך את חיי הרצל לנכסי הפקר ולמצר שהחזיקו בו רבים?

הנה תמונתו עולה בזכרוני כמלאך שלם וכמבשר טוב. כמו חי עומד לפני איש החמודות, שקומתו דמתה לארז, בראשו המורם והמביע הכרת ערך עצמו, בעיניו הגדולות והשחורות אשר כמעט לא ראיתי דוגמתן בעולם, ובגיותו המחוטבת תבנית היכל, שהיתה צלם נפש מלאה געגועים אל ההוד שבטבע והתפעלות מן היופי שבמעשה בראשית. אישיות זו היתה מצוינת בצחות ובהירות, בוהר ונהורא מעליא, בזכוך וצלילות, בלי שום עכירות וכהות, דמדום ודליתה, בלי מחילות ומערות ונקרות הצור, המצויות בכמה מהאנשים הגדולים, המכסים הרבה מתכונותיהם ושפוני טמוניהם — בלי שום מסתורין. מגוחך הוא הדבר ממש, כשהמליצים של „מלחמה“, שפיהם ועטם אינם פוסקים מהמלה הזאת, ומשתחווים אל פסיל־דמיונם זה — כל זמן שהרצל היה בחיים היו נלחמים עמו על דא ועל הא, והיו מתקלסים בדיפלומטיותו, ותולים בוקי סריקי בישוב דעתו ובמתינותו; אבל משבאה שמשו, ואור חייו נדעך, חלקות תהגה לשונם להארי המת, שאיננו יכול למחות, ויתארוהו כתואר איש ריב ואיש מדון, קניגא ובליסטרא לוחם עם כל אשר מסביב לו, כאשר נפשם הם אהבה. אגדה זו — אין בה חוט של חן, מתוך הפלגת הדמיון, אלא חוט של כזב והפך המציאות, כי באמת היה הרצל איש טוב־לב והולך תמים, מתנהג בנחת עם הבריות, וחפץ בתקנת עולם, ולא בהשחתתו. הדעות וההערכות נשתבשו בינינו כל־כך, עד שגם הדימגוגים ההמוניים שלנו, אוחזים בכנף בגדו של הרצל, כאלו היה הרצל רב־פעלים בדימגוגיה, וצעקן מרעיש עולמות, מתוך התנגשות מפלגות ונגוד עסקים — ובאמת אין לך זיוף ופלסתר גדול מזה!

אם יאמר מי שיאמר, שהרצל היה מלך בלתי־מוכתר בתגא של מלכות, ובכל־זאת מלך של הוד, אז אחשוב את הדבר הזה לביטוי של הרגשה פיוטית ולגזומה של בעלי אגדה „שמיטבה כובה“: אבל אין כאן סתירה כלפי האמת, כי באמת היה הרצל מטבעו בן־היכלא ואיש הט־קלין, אציל (לא מעשירי היהודים שנתאצלו) מפונק מאד, מפני שהיה בו הרבה מן הרוך והעדון שבאצילים, מפני שהיה גאון בדרך ארץ ומנהגו של עולם, מפני שקלט וספג לתוכו את החן של ווינה ואת תפארת פאריז, מפני שהיה התגשמות האידיאל של „יסיפותו של יפת באהלי שם“, מפני שהיה לו

קלסתר פנים של יהודי דמות־דיוקן מזרחית, ומפני שהיה בעצם טבעו אסטיתי במדה הכי־מופלגת: מתעב כל סחי וחלאה, כל כעור ורשול בפנימיות או בחיצוניות, כל ז'רגון וכל רבב על בגד, ולא היה לו שום יחס פנימי עם בנ"א יושבי חושך שאינם מן הישוב ודבר אין להם עם האדם המנומס, והיחס היחידי שהיה לו עמהם היה יחס של רחמים, כי היה איש אוהב הבריות, ואהב ילדות, טהרה, צניעות, ובפגשהו יונק עוזב היה לוקח אותו בזרועותיו, והיה מהיר־צדק מאין כמוהו, ואמן נדיב רוח אנושי מאין כמוהו, והיה מטביע חותם מיוחד על כל דבר: חותם היופי, והיה נותן מהודו על כל אספה. לא היה בו כלום מן היהירות של יהודי־האמנציפציה, כלום מן החוצפה של „עשיר חדש“ (בהון או בהשכלה), כלום מן הסנוביות המצחיקה של המקשקשים בממונם, והמקיפים את עצמם ענני כבוד של עגל הזהב, כלום מן התפאורתות המעלה, כלום מן הריקלמה התחבולתית; אבל היה בו הרבה מן התפארתיות הטבעית והפרסום הטבעי; הרבה מן הדעת, אבל כלום מן הרמיזה על יתרון למודים ומן הפידנטריה הלמדנית של ממללי ההתפלספות עם הגדרותיהם, שבהן הם חושבים לברוא עולמות — אלא פשטות ענוגה ופלס וקצב שוה ומדויק, מתוך אותה הקולטורה, שהיא קנין רוחני כללי לכל העמים, מתוך אותה הדעת והרציונליות הבהירה, שלאורן יסעו וילכו כל בני־האדם בישובו של עולם, ומתוך דקות הרגשת אמן, שלא סבל שום שפלות, שום נקרנות מן הגיטו, ושלאומיותו העברית התלכדה בהרמוניה גמורה עם השכלותו ואמנותו האנושיות — זה היה האיש, שאני, שהייתי מעריצו ומקורב אליו, ושותה בצמא את דבריו עם כל הערצתי, שנתתי לה בטוי במאמרים למאות מתקופה לתקופה, בשפתנו ובהרבה שפות אחרות — לא הפרזתי על המדה להמליכהו על ישראל, כי הוא לא היה מלך, ואיש זולתו לא היה מלך בישראל, למיום אשר נפלה מלכותנו, אבל יכול אני להבין, וגם להוקיר, את האגדה הממליכה את הרצל, כי באמת היה בו הרבה מן המלכות, ואם לא היה סיפק בידו לעטור את ישראל במלכות, אין ספק, שבשיעור ידוע, עטרה את ישראל בתפארה.

וזה היה הדבר המיוחד והקו המסמן של הרצל: תפארת. לא

חקירות דקות מן הדקות, אלא תפארת. חקירות והגדרות לא חסרנו, ולא היה מן הצורך להכניס תבן לעפריים; אבל חסרנו תפארת. נתנוולנו בקרב סביבות מכוערות, נכנענו יותר מדי בין חומות הגיטו, זחה עלינו דעתנו וקפחנו את מאון הטקט בהתפרצנו מן הגיטו חוצה. האיש הזה בהשפעת הרמונית יפי גופו ונפשו, מזגו והליכותיו, זיו גאונו והוד ענותנותו גם יחד, התחיל — לא לנהוג שררה על הצבור, אלא להרגילנו לכבוד ולסדר ולהשכין בתוכנו אהבה ואחזה בשביל האידיאל הלאומי.

ג

אין דבר יותר זר ומשונה ומזויף מן ההחלטה שנשתרשה אף היא בתהו ובהו של דרשנות מפלגתית, שהרצל היה מהפכן, מחריב עולמות. אם המכוון הוא בזה, שהציונות היא שנוי גמור בהשקפות היהודים על גורלם ועל עתידותיהם — אין זאת מהפכה אלא הישרה, תקון, תחיה לאומית, וההשתמשות במלה „מהפכה“, אף היא מין ערמומית, כדי לחבב את הציונות על אלה שהמהפכה היא חביבה עליהם. אין אני אוהב את התכסיס הזה; אבל אם כך גזרה החכמה העליונה — תהי „מהפכה“!

אבל שהרצל — האמן, הנדיב, הג'נטלמן היהודי השלם, שדרכו היה כל ימיו דרך המלך, ושבהרבה ענינים מדיניים כלליים היה נוטה לצד המחזיקים בנושנות, ועל כל פנים לצד המתונים והזהירים מאד — יתואר — לשבח מגמתי או לגנאי מגמתי — כמין חיה־רעה מהפכנית, כמין דנטון יהודי, או עכ"פ לבין יהודי — שקר כזה כבר הוא, כמו שאומרים בגרמנית, „מתנגד להמשטרה“.

כי אמנם היה הרצל פרוגרסיווי מאד, ואני זוכר פעם אחת כשהריאקציה תקפה בוונה, והנוצרים־הסוציאליים הרימו למרום קרניהם, ודברתי עמו על המצב הכללי ביחס להשפעתו על היהודים, אמר לי: „כשיפת הולך אחרונית, לא יחויב מזה שצריכים גם אנו לצעוד כסרטן עקב בצד אגודל כדי להכשל אחור“ — אבל מהפכן מאן דכר שמיה? הוא היה ההפך הגמור מהמהפכנים. הוא התחשב עם העולם שבימיו, עם מוסדיו, מנהגיו, נמוסיו, יחסיו — אם אפשר היה להסכים עליהם מנקודת־השקפה אידיאלית, או

לא. הוא לא הסכים עליהם ולא מחה כנגדם. הוא הסכים אך על הציונות ב„חק ולא יעבור“, ב„ימות ולא יעבור“, ולא התנה תנאי שקודם להגשמת הציונות צריך לתקן את העולם או את המדינה, לפתור את שאלת הנשים או התינוקות, או את שאלת הפרלמנטים או את הסינאטים, ורק אח"כ בסוף כל הדורות, ולכשתמלא הארץ דעה, תועל שאלת היהודים על סדר היום, ובודאי אז תפתר מאליה, כי אז לא יהיו כבר נגדשמיים, וכל העמים „יקראו בשם ה'“, ואנחנו נעשה חוזה רק עם צדיקים גמורים וחסידים אומות העולם נקיים מכל סיג משפט קדום וכו' וכו' — כל התעתועים האלה מפירורי ההתבוללות ושמריה — לא עמדו בפני פכחותו הבהירה של הרצל. הוא לא הבדיל בין הגויים. הוא כבד את כולם, וחשד את כולם. הוא היה בעל-נסיון יותר מדי מלהכניס את המחיצות הדמיוניות על יסוד סיסמות ושמועות וידיעות עתוניות כמעשה התינוקות והאנשים מן השוק הסומכים על כל הברה. הוא היה איש שדעתו היתה מעורבת עם הבריות מן החוץ באמת; הוא היה חביב הטרקלינים הווינאיים; הוא היה אחד מעמודי-התוך של העתון „נייע פרייע פרעסע“, ששם התרכזו כל הכחות של יהודי-האמנציפציה ושל הגוים הליברלים, וידע מה היא ליברליותם של הגוים, ומיהי מהפכותם של הגויים — ומתוך רוב דעת ועומק עיון ונסיון במקצוע זה הגיע למדרגת „הנשתון“ — אין הבדל ואין מחיצה. „אינהו בדידהון ואנן בדידן“. יעשו מהפכות, או ישקטו על שמריהם, יקיימו את התורה הליברלית שלהם, או ימסרו את נפשם על שיטתם הקונסטרוקטיווית; יהיו נגדשמיים בגלוי או בסתר — אין לנו עסק בכך, ואין זו אמת-המדה לכוון על פיה את השקפותינו ואת מעשינו.

אפשר שדוקא חד-רעיוניות וחד-צדדיות זו היא המהפכנות הכי קיצונית. ואם ישנם מבקרים מעמיקים הרוצים לתפוס את עיקר מהותה של השיטה ההרצלאית בציונות — הנה היא. זה היה הדבר המיוחד שבהרצל, וזהו הדבר שתלמידיו המובהקים — לא הזוכים מן ההפקר והבוראים להם בנפשם פסלי אלילי הרצל, אלא תלמידיו באמת — למדו ממנו, מקצתם שכחו, ומקצתם עודם זוכרים.

אחת היתה להרצל אם יעזור הדוכס הגדול הבאדני, הליברלי; או

הקיסר וילהלם, הקונסרבטיבי והלקוי בנגדשמויות; או עבדול־חמיד — המושל־יחידי והעריץ הנורא כלפי הארמנים, או מי שיהיה, ובלבד שיעזור. מה זאת אומרת? זאת אומרת שבעד הרצל היתה הציונות בעצמה מספיקה, בלי הכשר מאת עוד שאיפה טובה אחרת, בלי רבוי שהוא, לאמתו של דבר, מיעוט; והיא היתה מספיקה לבטל בכחה כל פגם וערעור. זאת אחת, ועוד שנית, שהרצל, מתוך הבנתו העמוקה ונסיונותיו המרובים, לא רצה לבדוק ולבחון כליות ולב, יען כי ידע, שאם לחשוד — אז אין לדבר סוף; ואולי אפשר לחשוד גם את הדוכס הגדול הליברלי, שעם כל ליברליותו היו לו גם הרהורים אי־מזיקים ואי־מתקיפים, נוחים ותמימים, הרהורי־דת קצת מיסיונריים — אבל אין לנו עסק בכך. אין לנו פנאי לתקן את העולם, ודי לנו לקוות, שהגשמת הציונות תתקן את העולם.

רבים יעצו להרצל להכנס ביחסים עם התוגרים־הצעירים, שהתכוונו אז למגר לארץ את כסא עבדול־חמיד, ובזמן מרדם היו נכונים להבטיח לנו ש״י עולמות. תשובתו של הרצל היתה: „אינני רשאי לקשר את גורל עמנו בגורל מרידה זו; ולוא גם תצליח המרידה, לא אובה לחלק עמה שלל“. צריך לכוון את מצב הרוחות בימים ההם. התוגרים־הצעירים נחשבו אז לנושאי דגל הצדק והחופש, הם לחמו בממשלה המוחלטת, הם דרשו קונ־סטיטוציה, מורשון, בטול הצנזורה, חירות. — זאטוטי בני ישראל בכל ארץ אחרת היו רצים אחרי גבורים כאלה בסלודי־נפש; והיו קופצים בראשם ומתמכרים להם באמונה עיוורת ובפרזיאולוגיה ממריאה למרום — הרצל לא נע ולא זע. לבו נבא, שמפלגה זו, כל זמן שהיא נלחמת וצריכה לבעל־ברית ולנואמים מתלהבים ולניאופיטים, אשר זה הרגלם להפריז על המדה ולחצוב להבות אש, היהודים, שהפתוס המזרחי שלהם מסגל אותם לתפקידים כאלה, הנם רצויים להם, ואולם אחרי אשר ינחלו נצחון, ישליכום כלימון שנסחט, ועל כן לא רצה להתערב עם שונים ובחר בעבודת סזיפוס של מו״מ מיגע ומאכזב עם השלטון והפחות — לא באשר הסכים על השלטון והפחות, ולא באשר לא הסכים — אלא מפני שהיה ציוני מוחלט בלי תנאים ובלי היסח־הדעת מנקודתו שלו, שמלאה את כל רוחו, ולא הרשתה

לו להתחשב עם איזו שאלה זרה שתהי, ועם איזו הצטרפות וסמך לתנועה אחרת.

הזקנים שבין חברי הקונגרסים הראשונים יזכרו איש טורקי, רופא הצירות הטורקית בווינה, שהיה בא אל הקונגרסים, והיה גורם לקצת סינסציה, לרגל השערות שונות. מקצת מחברי הקונגרס חשבו שבן־אדם זה היה שליח מאת ממשלת תוגרמה לפקח על הקונגרס, ומקצתם חשבו שהוא בא מעצמו לרגל פורתא, ולהודיע אח"כ את „סודות“ הקונגרס. אותו בן־אדם — דבר זה כבר יצא מכלל סוד — לא פקיד היה, ולא מרגל היה, אלא שליחה של הנהלת התוגרים־הצעירים, ששלחה אותו לחקור ולדרוש. הרצל לא רצה לדחות את בא־כח התוגרים־הצעירים, ולסגור בפניו את הקונגרס, אבל הוא גם לא רצה לישא וליתן עמו, והיה מגלגל אותו אלי ואל אחרים, והתורכי־הצעיר היה מתאונן באזנינו על הרצל, שאיננו מבין את המצב בתורכיה, שימי השלטון לא ימשכו וכו' וכו'. כעבור זמן קצר נסתבך אותו משולח במעשה התנקשות בהצירות הטורקית בווינה, ונסתלק מן העולם. ואמנם נצחה אח"כ מפלגת הטורקים־הצעירים, אבל הנסיון הראה שהרצל צדק בזהירותו, כי המפלגה הזאת שנתה לגמרי את צביונה, ולבסוף נאנסה לפנות את המקום למפלגה חדשה, וחזר הגלגל, והמהפכה בטורקיה אולי הביאה טובה להטורקים, אך לא לנו; ואילו נסינו „לחתות אש מיקוד“ זה, בשביל ציונותנו, היינו מבעירים ומכויים את אצבעותינו, וכל תועלת נבצרה לנו. התחבולות והצרופים והשותפויות הללו עם תנועה זרה זו או אחרת, עם „גוש“ זה או אחר. כל אלה הן המצאות חכמת ההתבוללות וה„לאנדעס־פאליטיק“, שהרצל נזהר כל ימיו מלהשתתף בה, ומנגוע בה אף באצבע קלה. הוא רצה בציונות עומדת ברשות עצמה, ונושאת ונותנת עם הכחות והגורמים כהויתם כל זמן שהם קיימים, ואילו באו כחות אחרים תחתיהם — היה נושא ונותן עמהם, בלי בדוק במגלת היוחסין ובתעודת־הכשרות שלהם. כלום יש צורך בדבר, בקשר עם הנושא שלנו כאן, לקבוע מסמרות ולפסוק הלכה, אם מהפכנות היא שבת, או גנאי. המושג הזה הוא מושג יחסי, גם בבחינה סובייקטיבית, גם במובן אובייקטיבי: בבחינה סובייקטיבית בית, דבר זה תלוי בנקודת־ההשקפה המפלגתית, למפלגה אחת — זהו

הנצחון, למפלגה שניה — הכשלוֹן; ובמובן אובייקטיבי, המלה הסתמית „מהפכה” איננה אומרת כלום, מפני שצריך לדעת מה מחריבים, ומה בונים תחת הבנין שנחרב. אם מחריבים ממשלת חמס, ובונים על מקומה ממשלת צדק, בודאי זהו שבח; אבל אם מהרסים ממשלת חמס, ועל מקומה בונים ממשלה שהיא עוד יותר חמסנית, זהו גנאי. אם אני דן על המהפכנות, אינני דן על מאורעות, אלא על האופי האנושי. יש אופי אנושי צועה ברב כחו למהפכות, ואין נפקותא בדבר לאיזה צד, לימין או לשמאל; ויש אופי אנושי המתנגד למהפכות, בכלל, לצד הטוב, או לצד הרע, ומבכר את ההתפתחות האטית על ההפתעות הקטסטרופאיות. ההבדל הזה הוא תלוי לא רק בדעותיו ובהשקפותיו של האדם, אך גם במזגו ובדמו. בבחינה זו, פסיכולוגיותו של הרצל היתה ליברלית ענוגה, הדרגית, אמנותית, אצילית, נדיבה, מתנגדת לשנאה, לחרחור ריב, לפרצים, למרידות ולתגרות ולמחאות שאינן פוסקות: ב ה ח ל ט לא היתה מהפכנית.

המנוח הרמן לנדוי מלונדון ספר לי שהוא היה איש הבינים, בזמן הצעת אל־עריש, בין הלורד הראשון רוטשילד ובין הרצל לסדר את פגישתם בבית הבנק הרוטשילדי בניו־קורט בלונדון. אחרי השיחה הזמין הלורד את הרצל לסעודת־הצהרים, כנהוג בניו־קורט ביחס לאורחים הגונים. בימים הענותנים ההם היתה פגישה זו כמעט מאורע היסטורי, והמאמריס־טיקה שבעתונות העברית שבאותו זמן האריכה בה למעניתה. אח״כ, לפי ספורו של לנדוי, ראה עוד הפעם את הלורד בתור סרסור לדבר מצוה זה, ושאל אותו: איזה רושם עשה עליו המנהיג הציוני? והלורד השיבהו: „רושם נפלא, לא פללתי! חשבתי שהוא יהודי אדמוני, איש שער, וזקנו אדום כאש, ככה צירתיו לעצמי בדמייני, חשבתי שהוא שואג בשגעון וקצף ומתאנח על צרות ישראל כהמגיד מקמיניץ, ועתה נוכחתי שהוא אדם עדין ובעל נימוסים יפים כאחד מאתנו!”

כנראה, כבר בחיי הרצל היו רוחות מספרות עליו בין אלה שלא הכירוהו, שהוא מין מהפכן וחיה רעה דימגוגית מרעישה את לב המון העם כרעם בגלגל. דבה זו היתה רק מצחיקה, אבל לא מסוכנת כל זמן שהרצל חי, וסקירה אחת עליו הספיקה להראות, כמה מן חשקר ותהטוכות יש בה.

אבל משהרצל נעשה אגדה, ומתוך פולמוס תעמולתי — ציורייתהו כאלה מתגנבים ונכנסים לתוך האגדה, ועושים אותה פלסטר. אגדה כזו היא קטלא-חייבת, מפני שהיא מבלבלת את המוחות.

ד

בנוגע להשאלה הסוציאלית מזייפים את אמתת מהות תכונתו של המנהיג הגדול משתי קצוות. מצד אחד מתאמצים מן הצד הסוציאליסטי לעשות רושם, כאילו הרצל היה מתלמידיו של מרקס, וציוני על תנאי שתורתו של זה תגושם בארץ-ישראל. אומר אני „לעשות רושם כאילו” — מפני שאין אומרים זאת במלים ברורות, אבל — „אם לא בפירוש איתמר מכללא איתמר”, העובדה גרידא, שדוגלים בהתפעלות יתרה בשמו של הרצל, לא תמלט מלעשות את הרושם, שחושבים אותו כמין תנא דמסייע לשיטתם הסוציאלית; בעוד אשר מן הצד השני, אלה שאינם רוצים בשום סידור ושינוי, בעלי ה„שב ואל תעשה”, תלמידי האסכולה המנשסטריית, הליברלים של „חופש משחק והתחרות הכחות הכלכליים”, בעלי ה-*laissez faire* מסתייעים בהרצל כבנושא דגל הרכושנים והאורתודוקסים לגבי דיני שלי ושליך — לגבי שאלת הקנין הפרטי והקנין הכללי.

ורחוק ממני הרעיון, להכנס לדין זה, כדי להכריע לזכות או לחובה. השאלה הסוציאלית היא שאלת העולם כולו, ואיננה תוצרת ארץ-ישראל לבד, ולא כלל תוצרת התנועה הציונית. היא גדולה ומקפת יותר מדי, מאשר תוכל להעלות כפיל בקופה של מחט. התרתה או הקלתה תבוא בזמן מן הזמנים — או שלא תבוא, באופן בין-לאומי. אפשר שהתרתה הקיצונית לא תבוא כלל, אלא התרתה הבינונית תבוא בדרך התפתחותית. התורה הציונית איננה חותכת הלכה גדולה, אנושית ובין-לאומית זו; היא מניחה מקום להאנושיות הכללית להתגדר בה. התורה היהודית העתיקה איננה פותרת שאלה זו, אעפ”י שיש פנים מסבירות להצדק הסוציאלי בתורתנו ובנביאינו. אבל, לאמתו של דבר, זהו מן הדרשנות ולא מן הוודאות הפשוטה. עפ”י הוודאות הפשוטה הכירה תורתנו שבכתב ושבע”פ בדין שלי ושליך, ואילו בטלנו ועקרנו מן השורש את כל המושג הזה, כי

עתה הוצרכנו לבטל את כל „חושן המשפט“, שהוא רבע אחד מכל תורת הדת המעשית שלנו.

לא! אל נמעיט את דמותו של קרל מרקס על ידי הוכחות, שהיו תורות ושיטות וסברות של אישים גדולים, של דתות ושל פילוסופיות שקדמו לו ושרמזו על שיטתו שלו. היו רמזים כאלה, בלי שום ספק, בדברי נביאינו; היו גם בהדת הנוצרית; היו גם בדברי בודדה וצורואסתר ומוחמד; אבל לא היו הלכה למעשה; לא גושמו בתור תכנית מפלגה שמתאמצת ולוחמת להוציאה לפועל. לפיכך אין „חיפוש האבהות“ (*Le recherche de la paternité*) של שיטת מרקס בדברי הקדמונים אלא פרק בהיסטוריוסופיה ובהומיליטיקה, ולא פוליטיקה ממשית וזמנית. היהדות או הציונות משאירה כאן מקום חלק. אפשר ליהודי, או ליהודי-ציוני, להחזיק בכל לבו ונפשו בשיטתו של קרל מרקס, בנוגע לשטת הכלכלה; ואפשר לו להחזיק בשיטתו של אדם סמית, או בשיטתו של שפלה, או בשיטתו של דוד ריקרדו. אין זו לא זכות, ולא חובה. הרבה חכמי לב, אנשי מופת ואנשי שם מחזיקים בשיטת הכלכלה של קרל מרקס; ורבים מאלה מתנגדים לה. אין זו שאלה ציונית וארץ-ישראלית. זוהי שאלה כלכלית גדולה שמתחלקת להרבה מקומות. טבעו של אדם גורם לכך, שכשיש לו שני אידיאלים, או יותר, הוא מחבר אותם יחד, ואם גם יש ביניהם איזו סתירה מעיקרם, הוא עושה שלום ביניהם, ונוטל — לפעמים בלי הכרה — מעט מקיצוניותו של אידיאל זה, ונותן למשנהו, וכן גם מן הצד השני — עד שהם נעשים לאידיאל אחד. התהליך המחשבתי הזה, ולא הטכניקה של יסוד מפלגות, הביא לידי כך, שבקרוב מפלגה גדולה של בני עמנו, שהאידיאל הסוציאליסטי, לדוגמה, של קרל מרקס, נתקבל ביניהם, והם מוחדרים ממנו, והיו מוחדרים ממנו קודם שנעשו ציונים וכו' וכו', מתחבר ומתמזג האידיאל הזה עם האידיאל הציוני; כמו שבין הדתיים מתארג ומתקשר האידיאל הדתי עם האידיאל הציוני, עם הפרש היחידי הזה, שהאידיאל הדתי איננו אידיאל אנושי כללי, אלא הוא מושרש ומקובל באומה. אין לנו לדון אם צירוף דעות וזיוג-אידיאלים בכלל הוא טוב או רע; ואם לא מוטב היה שיעמוד רק האידיאל הציוני בבדידותו; אפשר שמוטב היה, ואפשר שאילו

התנינו תנאי כזה היה מספר ציוני „שמן זית זך“ מצער מאד, ותחת אידיאל עממי היה לנו רק איזה אורדן של „בני משה“, או איוו סקטה אצילית־חרטומית. כל השאלות ממין זה הן מיטאפיסיקה, מפני שלעולם אי אפשר להשיב, בלי אסמכתות שפקולציוניות וצבועות בגוון מפלגתי־סובייקטיבי, על שאלות ממין „מה היה אילו היה כן או אחרת?“ אנוסים אנו להתחשב עם הדברים כהיותם. כשיש סבות טבעיות עמוקות שמכריחות להתפתחות כזו, לא תועיל אלא תקלקל החקירה „מה למעלה מה למטה?“ דעתן הקלה של הבריות נוטה להתפנק בהשערה הזיינית, על חשבוננו של האיש, ששמו נתקדש, בפרט אחרי מותו, והמליצה מהלכת „אילו היה הוא כאן, כי עתה במלה אחת בטל את כל הצירופים, ואת כל חילוקי הדעות המתפתחים לרגליהם“. ברם, מליצה זו היא ילידת אי־זכרון ואי־ידיעה; אי־זכרון לגבי העובדות הממשיות, שהיו לו להרצל בחייו מתנגדים עצומים, ומררוהו ורבו בעלי חצים, והיו מחרפים ומגדפים אותו, והיו מתקלסים בהדיפלו־מטיה שלו, וחושדים בו בשל ההנחות והפשרות הרבות שעשה; וכלום אני צריך להכנס לדין אם היתה כונתם רצויה, או לא — כי נוטה אני לחשוב, שכונת רובם היתה רצויה, אבל אין בנידון זה נפקא מינה, רצויה או לא רצויה. מה שאני רוצה לקבוע כאן היא האמת המציאותית, שהאגדה על דבר „הכל־יכולתיות“ של הרצל בזמנו היא בדותא ושיגרא דלישנא בעלמא, וההפך מזה הוא האמת. האמת היא שהאבטוריטה של הרצל היתה גדולה מאד, אבל גם ההתנגדות אליו היתה חזקה מאד, וכמה וכמה פעמים — לאשרה או שלא לאשרה של התנועה (וזהי שוב שאלה מפלגתית) — לא יכול הרצל לבצע את אשר יזם, ולא יכול היה גם להביא רעיונות ולחזות חזיונות (כמו ב„תל אביב“) מבלי שיתחולל כנגדו סער של פולמוס והתקפות ועלילות דברים, שרבים בינינו, וביחוד כמה מבני משפחתו חשבו „שקיצרו את חייו“. סבורני שזוהי גוזמה בעלמא. הרצל היה חולה בלבו מכבר, וקרוב לשער, שהתרגלותו התמידית, מתוך ההתאמצויות היתרות, והאכזבות המרות, ואפילו ההתעוררויות המופלגות של חדוה ותקוה מזהירה, הכבידו את המחלה הקשה, שאין לה מזור וגהה, זולתי שלוה גמורה ומוחלטת, וגזירת הגורל היתה להעמיד

את המנהיג במצב שאין ממנו מוצא, במצב טרגי; כי לא יצויר, שהוא יכול היה לשחרר את עצמו מהעבודה, וככה גם לא יצויר שעבודה כזאת תוכל להיעשות חפשית מהתרגשות, ושאפשר לשלטון כזה בלי התנגדות, ושההתנגדות לא תהיה לפעמים גם צודקת והכרחית, ולא תרגיז את הלב. כל זה היה בבת אחת מועיל ונורא, מבורך ומסוכן, כמו שדברים כאלה לא ימלטו מהיות. ברם, צריך להבין אותם לאשורם, כדי להבין את אפסותה של ההשערה „אילו היה הרצל כעת, אזי ביטל בנשימה אחת את המצב“. זוהי שיחה בטלה בעיני כל איש הזוכר את העבר והמסתכל בעין בוחנה בהוי. המכשולים הנמצאים עתה אינם תלויים בהאנשים אלא בעצם התפתחות הענינים והמעמדות וצרכיהם והתנגשות עסקיהם. דברים חדשים שצמחו ונתהוו אחרי מות הרצל והולכים ומתהווים הלאה, ששום אדם שבעולם איננו יכול לעכב את צמיחתם.

שמעתי פעם מתפלסף היסטוריוסופי אחד בשפה הגרמנית — המסוגלת ביותר על ידי סגולת צירופי מליה לסבך את הדברים, ולהלביש כל מין תמימות ודבר מובן מאליו חלוקא־דרבנן מדעי־שבמדעי — חוקר ע"א השאלה, אם אבימלך מלך גרר היה אבטוקרט או מלך קונסטיטוציוני? פעם אחרת שמעתי אחד מהחקרנים שלנו שהוכיח, כי רב סעדיה גאון לא נטה לכת החסידים, אלא לכת המתנגדים. הטעות העיקרית שבמיני חקרנות כאלה היא, שהאנשים המפלפלים בהם הנם משנים את העתים ומחליפים את הזמנים. אמנם, בנידון דידן אין זה הבדל זמן של ארבעת אלפים או של אלף שנה, כמו במקרה אבימלך ורב סעדיה גאון. הרי זה רק הבדל של חמש ועשרים שנה. אבל הבדל של חמש ועשרים שנה בימינו, ימי החשמל והתעופה, הוא לא פחות, ואולי עוד יותר גדול, מן ההבדל הקודם. בימי הרצל עוד לא היו שאלות כאלו, ואי אפשר לקבוע את עמדתו בלתי אם עפ"י אומדנא בעלמא, אבל גם בשביל אומדנא כזו דרושה הכרה ברורה ביחס אל אופיו של הרצל, וזהו הדבר שאני רוצה להציע על יסוד הכרתי, שהכרתי את מנהיגנו הראשון.

כלל גדול היה לו להרצל: לדחות את התרת השאלות הפנימיות הגדולות, עד אחר קבוץ־גלויות בארץ־ישראל. מהרבה שיחות, שתיו לי

עמו, יודע אני ידיעה ברורה, שזאת היתה הסבה האמתית מדוע התנגד לכל השיח והשיג בדבר הקולטורה. לא מפני שלא הכיר בחשיבותו של ענין זה, אלא שחושש היה שמא תכניס השאלה הזאת רוח בין הדבקים, ושמא תעלה פרצים בחומת האח דות. „אתם סותרים ולא בונים” — טען בשיחתו עמי, בבית המלון לאַנגהאַם, ביום 21 ליולי 1900, בזמן הקונגרס הרביעי בלונדון — „בהסיסמה הקולטורית שלכם! על מה אתם מריבים? ראשית צריכים היהודים לבוא אל המנוחה ואל הנחלה; ואז הניחו להם לבחור בהקולטורא שהם רוצים בה! הם יביאו עמם בלי ספק קולטורות שונות, כעין הדבורים היונקות דבש מתוך פרחים שונים, ומביאות אותו אל הכורת, ודוקא ערבוביה זו תהיה מענינת יותר מקולטורה חד־גונית. הניחו להם! מעין זה חלם המנהיג, שאין לדחוק את קץ התרת שאלת הרכוש והעבודה בתוך התנועה; אלא צריך יהיה לבקש דרכים להתרתה, בקרב עמנו, בארץ־ישראל עצמה. דעתו לא היתה נוחה משום התפלגות בחו"ל; והאידיאל שלו היה הקונגרס הראשון, שאליו באו יהודים ממפלגות שונות, בלי הבלית את מפלגתיותם, אלא להפך, הבלע אותה בתוך „כל ישראל”. הוא לא חשב בחבה יתרה את הפרקציה הדימוקרטית, אעפ"י שהיו בה הרבה דברים קרובים לרוחו הרבה יותר, מדברי המוסר הנלהבים של, למשל, הרה"ג ריינס ז"ל, או מדברי הפקחות המעשית של מר דוד ולפסון ז"ל. אבל הוא לא רצה בהסתעפות ובהתפרדות. זכורני, שסביב לזמן ההוא כתב אחד מן הציונים הצעירים והמעולים מאמר בהשפה הרוסית ע"ד צורך ה„דיפּרנציאַציה”, כלומר, שמוטב להציונים להתפרד למחנות מחנות מאשר להכריח את עצמם לעבוד בצוותא חדא. זאת היתה השקפתם של רבים מן הפרקציה. אבל זאת לא היתה השקפתו של הרצל.

השקפתו היתה אחדותית, ודוקא אחדותית. בשנים האחרונות רגילים כתבנים ודברנים רבים להתלוצץ על מה שהם מכנים לגנאי בשם „כל־ישראל־פוליטיקה”, וביחוד רבו דבורי הקלס כנגד שיטה זו, בהעתונות הרדיקלית־השמאלית באידיית באמריקה — האנשים האלה „הרוצים להיות מבקרים” — לא את „כל־ישראל־פוליטיקה”, אלא את עצמם הם משימים לצחוק על ידי הלהג הוזה, שאין בו לא נסיון ולא הגיון. כונתם היא

שבישראל יש מקום רק לפוליטיקת-מלחמת-המעמדות. כלום אני מתנגד לכך. בודאי יש מעמדות בישראל כמו בכל עם זולתנו; ובודאי שיש צורך לכל מעמד שתהיה לו פוליטיקה ידועה. אבל השאלה היא: אם יש רק מעמדות, ולא יותר, או יש — לבר מן המעמדות, למעלה מן המעמדות, או לצד המעמדות — עם ישראל? אם העם הזה איננו, כי עתה באמת אין מקום ל„כלי-ישראל-פוליטיקה“; אבל אם ישנו — כי עתה לא ימלט, בהיות לו פוליטיקה זו או אחרת.

אם היה מאז ומעולם איש שהחזיק בשיטת „כלי-ישראל-פוליטיקה“, זה היה מתתיהו הרצל! בו ובחיינו ובמעשיו נתגשמה הפוליטיקה הזאת. אחרי הקונגרס השני של 1898 בבזל בליתי עמו זמן מה בחברת משפחתו עם ה' דוד ולפסון ז"ל באישל הסמוכה לוינה. אז דברנו הרבה ע"ד השאלה הלאומית; ואני רשמתי את דבריו בספר-זכרונותי, וגם פרסמתי אז בהעתונות. „עם ישראל“ אמר אז — „עם כל תלאותיו ומצוקותיו הרבות אשר נשא וסבל זה אלפים שנה, עוד עמד טעמו בו וריחו לא נמר, וגם היום נאה הוא לשמו, עם סגולה, ושמו נאה לו (הוא אמר בגרמנית „דאס ערקארענע פאלק“) וקיומו והווייתו עד היום, אחרי כל צרותיו ופגעיו, הם עדים נאמנים, כי בו בחרה ההשגחה העליונה להשאירנה לטובה ולברכה, והוא צריך להיות למופת במרצו שלו בכל המעלות והמדות המשובחות, במוסר, יושר, צדק ואמונה, ולא להיות ציר בגויים שלוח למסחר (הוא אמר בגרמנית „קומי-וויאז'ר“) המונותיאריות.

מתוך אמונה ודבקות בעמו רצה שתהי ארץ כמו שרצה שיהי לארץ זו עם כהלכה, שיחתור למטרה זו, שיסדר את קהלותיו („כיבוש הקהלות“), את חברותיו, את חנוך דורו הצעיר, את יחסיו להעמים האחרים, את השקפותיו על העולם, בהתאם לשאיפה זו — ומה כל זאת אם לא פוליטיקה ידועה של כל ישראל? אמנם פוליטיקה זו תפרד להרבה ראשים, ויש בכלל זה פרטים לאין מספר, אבל ההגדרה הכללית היא פוליטיקה, ז. א. שיטה של מעשים ידועים ומכוונים למטרה אחת. דבר זה צריך היה, אליבא דהרצל, להיות רוח החיה בכל ההסתדרות הציונית, בלי שים פרוד בין חרדים וחפשים באמונה, בין זקנים וצעירים, בין בעלי בית ופועלים,

כל זמן שהם בחו"ל. יבואו לארץ ויסדרו את עניניהם שם. „אל תרגזו בדרך“ כדרשת המדרש. הרצל לא ידע את המדרש הזה, אבל הוא כוון לכך! שמעתי זאת מפיו מאה פעמים ואחת. הוא לא רצה במפלגות בקרב הציונות, בזמן התנועה הציונית, קודם להתגשמות מדינת היהודים בארץ־ישראל. כשנפגשתי עם הד"ר ורנר ז"ל, לפני עשר שנים, בהקונגרס בקרלסבד, וסחננו על דבר מכשולי המפלגות וקושיו של הקונגרס לרגל המפלגתיות הנפרזה, אמר לי ורנר: „הרצל לא היה סובל דבר כזה“ — והוא היה מזכיר מובהק של המנהיג הראשון, איש שלא זזה ידו מתוך ידו! וכשנפגשתי זה לא כבר עם הד"ר שליט אמר לי את אותו הדבר, עוד ביתר תוקף ועוז — והוא היה כל הימים שהרצל היה בחיים — אחד מהיותר מקורבים אל המנהיג.

ועל כן, אין זאת אלא חלקת לשון חנף ושפת מרמה, כשהמפלגות באות אשה אשה במונופולין שלה לקנות את הרצל מן ההפקר, ולשים עליו לצורך התעמולה צבע אדום של סוציאליזמוס, או טלית־קטן עם תכלת של חרדים. הקץ לדברי רוח! ראשית כל צריך לשים כבוד להאמת! הרצל לא היה תלמידו של מרקס. בשום נאום מנאומיו, בשום ספר מספריו, בשום פיליטון מפליטוניו הרבים, בין בספרותו הציונית ב„הוועלט“ ועוד, בין בספרותו הכללית, בין בחזיונותיו הרבים שכתב בעד הבימה, אין שום הצהרה, שום רמז ושום זכר לכך, שהוא היה חבר המפלגה הסוציאליסטית, והמפלגה הזאת היתה ידועה לו, מפורסמת בזמנו ובמקומו. הוא ידע היטב את תורתו של מרקס, אבל לא האמין בה. הוא ידע היטב את נאומיו של לסל, והעריץ אותו בעד מסירות נפשו, אבל לא סלח לו את היסח־דעת: מעמו. הוא ידע את הסוציאליסטים הוינאים, ורבים מהם היו חבריו מהאוניברסיטה, ונפרד מהם בדעותיו הציוניות, והם יצאו בעתוניהם כל ימי זייו של הרצל האחרונים, ויחרפו ויגדפו את הציונות, וכל הימים לא הדלו להטיף, שיש רק פתרון אחד לשאלת היהודים בהארצות השונות, והוא הפתרון הסוציאליסטי ולא זולתו, וחשבו — בצדק — את הרצל למונגדם, וכן היה.

בשנת 1901 הייתי בביתו של הרצל בוינה עם הפרופ' ורבורג

ואופנהימר, והימים ימי מלחמת בחירות עם פרעות נגדשמיות בויגה, ואז היה מו"מ מרובה וצרוני מאד ע"ד תחבולות שונות שמצאו העסקנים זה בכה וזה בכה, לכרות ברית עם האזרחים כנגד הסוציאליסטים או להפך, והרצל, כשהוא לעצמו, היה רחוק מפגעי המחלוקת, ונשגב על סער הוכוחים, והיה מתיחס אל הקנוניות ואל הישועות האלה, שהדיוטי הדברנים חשבו אותן למלחמה קדושה, באותה הפכחות של הספקנות העדינה, שהיא תמצית התרבות הגבוהה, ואז — זוכרני את הרגע הגדול ההוא — עמד על רגליו ואמר: „רבותי, לא קשר זה ולא קשר אחר יביאנו אל המטרה. אי אפשר לשרש את אמונות ההבלים ורעות-רוח, שנשרשו בלבות שונאי ישראל במשך אלפים שנה, ובכל זאת אני מאמין שסוף הכבוד לבוא אך ורק על ידי הציונות. ויש יום וכל באי עולם יכירו וידעו להעריך ולהוקיר את ערך היהודי בארץ מגוריו, אחר אשר ייסד את ארץ-מולדתו בעצמו ובשביל עצמו, והראה בה את אימון רוחו, את נדבת לבו, ואת כשרון מעשיו.

וכלום יש להרבות במופתים, שהרצל לא היה סוציאליסטן בארצות-חיי, בחנוכו, במנהגיו ובטעמו? הוא היה בורגני שבבורגנים, וצילם כראי מלוטש את נטיות האינטליגנציה והאמונות המעודנת של אירופה המערבית, מן היותר מסולסל ומעודן שבה. לא היה בו כלום מאותו הרשול המכוון, מאותה הבלוריתיות הפרועה, ההתהדרות בבגדים דלים, ההתחפשות לפועלים אשר זה אך באו מן המחרשה והשפתים, ההשתמשות בהדבור הגס ובקול מחצצים, הבזו לנמוסים וההתוכחות בסערת חימה, שהסוציאליסטים הראשונים, בזמן התסיסה הדרדקית, חשבו לנחוץ להסתמן בהם, כמו במדים, ולסלסל בהם, כנגד האפנות הנושנות, במין הפקרות שהיא אף היא הנה סוף-סוף אפנה ככל האפנות, אלא לצד ההפך. הכל יודעים, שהרצל בעצמו לא נהג בכל אלה; שהיה מנומס עד קיצוניות הנמוסים, ומהודר עד תכלית ההידור; ושהיה אוהב אף את הלוקסוס ואת הקומפורט, וסולד מכל סימן של המוניות וגסות מכוערת ודלות מנוולת וגעול של השוק — לא בשביל הנאה וקלות-ראש; אלא מפני שנפשו היתה מלאה יופי, והיופי כהטוב היה שורש נשמתו.

אין זה לא שבת, ולא גנאי; אבל האמת צריכה להאמר: הרצל היה

איש גבור־הרוח, בלי שום מורך־לב ורפיון־נפש. אילו היה סוציאליסטן, אזי אמר והודיע והצהיר והסביר זאת, אלף פעמים, בנאומיו ובכתביו, כחק וכמשפט לכל בעל דעה ומנהיג אחראי. אינני קובע מסמרות מיוחדים בזה, שארחות חייו של הרצל, בין ברשות היחיד בין ברשות הרבים, לא היו סוציאליסטיים אף במקצת מן המקצת, אלא בורגניים על צד השלימות של זמנו, כי מכאן לבד אין ראיה. היו, וישנם, סוציאליסטים ותיקים, וגם חדישים שבחדישים, שאינם חושבים לנחוץ כלל, להסתמן בחיצוניותם, ולשים את ברם כתוכם — קוראים להם סוציאליסטי־הטרקלין — וכנגדם ישנם אחרים, שאולי היו מוכנים למסור את נפשם „אערקתא דמסאנא“; וכאחינו החסידים בפולניה, שמקפידים על ה„ירמולקה“, כאילו באה מהר סיני, הללו מקפידים על מין צורה אחרת של כסוי־ראש ידוע או בגד ידוע... כל אלה הם רק סימנים חיצונים. הסימן הפנימי הוא הסכמת הנפש והודעת ה„אני מאמין“ כשהשעה צריכה לכך; ובמובן זה יכול אני להחליט — עם כל גדלו של מרקס בעיני, ועם כל גדלו של הרצל, שהוא בעיני הרבה יותר גדול ויותר קרוב אל רוחנו ממרקס — שהרצל לא היה מרקסאי, „לא מיניה ולא מקצתיה“, לא בפנימיותו, ואין צורך לומר: בחיצוניותו.

כל הבקי אף קצת בקורות הציונות החדשה יודע, שממוצא אי־סוציאליסטיותו זו של הרצל יצאה גם המחלוקת שלו עם איש הרוח וגבור־האמת המצויין, המעוז לדרייפוס ומייסד החברה „למשפטי האדם“ בצרפת, הסופר והפובליציסטן, גאון הכשרון, בַּרְנֶר לֹזֶר, שבמשך זמן מה נכנס בהתלהבות לתוך המחנה הציוני; וכתב חיבורים משובחים, ונאם נאומים שהתפארנו בהם, ושהיו מן המעולים שבספרות־התעמולה, וע"כ נבחר לזר לקונגרס, וקבל על עצמו את השליחות, ובא אל הקונגרס ורצה לעזור בהעבודה הלאומית, ולרגל מצבו הגבוה בספרות הצרפתית ובהמון העם, היה באמת מסוגל להיות רב־פעלים בכל תושיה — לא רק בצרפת עצמה אך גם בהעולם הכללי של הפועלים. אבל הוא התנגד לדרכים המלכותיים והקונסרוטיביים של הרצל; והשקפותיו לא הרשו לו לעבוד יחד עם המנהיג, וכאיש ישר — יצא מן ההסתדרות. נסיתי אני אז לתווך בין שני האנשים הגדולים האלה, וסייע לי האדם הגדול בענקים נורדוי ז"ל; אבל הדבר הזה

היה מן הנמנע. שני האנשים כבדו איש את רעהו בלבב תמים, לא היה צל של תאות־כבוד או קנאה מפריד ביניהם; שניהם הסכימו על הנקודה הציונית; והרצל נתן חשיבות גדולה לעזרתו של ברנר לזר ואפשרויותיו בצרפת, כי ה"יכין ובוועז" של הציונות בצרפת, שני גדולי הדור נורדוי ומרמורק, בכל שאר רוחם ויתרון־הכשר דעתם, נחשבו כבני נכר, כבני נכר מצוינים מאד, האחד בעתונות והשני במכון פאסטיר, אבל אנשים מן החוץ (וסופם מוכיח על תחילתם כי כאשר אך פרצה המלחמה, סוערו כמוץ מן הארץ, אשר בה השגיאו פעלם במשך עשירות בשנים); ולכן הוקיר הרצל את עבודתו של ברנר לזר, שהיה יהודי צרפתי יליד צרפת; ועוד דבר מיוחד קרבהו אל הרצל, והוא ענין דרייפוס, שהיה נקודת־המוצא לציונותו של הרצל, ושבו היה לזר אחד הלוחמים הכי גדולים; אבל ה"שאר שבעיסה עיכב": חלוק הדעות בדבר התכסיס. ומפני ששניהם היו אנשים המסורים לאידיאליהם — לא יכלו לעבוד יחד. לזר ניסה להשפיע על הרצל, לחדול מהיות לו משא ומתן עם מלכים וממשלות, ולבוא בדברים עם מפלגות הפועלים בכל הארצות — והרצל לא רצה. בימים ההם נואש לזר לגמרי מן הממשלות, ויתלה את כל תקותו בתגבורת הסוציאליזם בקרב המון העם, כי הממשלה בצרפת אז היתה ריאקציונית, ונאחזה בסבך הקלריקליות. לזר לא סבל את נסיעותיו של הרצל אל השולטן התוגרי ואל הפחות, ועוד פחות מזה — את נסיעותיו אל וילהלם, כי היה שונא את וילהלם שנאה כפולה: כיהודי וכצרפתי. ברם, דבר אחד לא הבין לזר: הוא לא ידע שהנסיונות האלה הם רגעים עוברים, ושהנסיעות וההשתדלויות האלה היו הצעדים הסאלוניים וההכרחיים של פוליטיקה נחוצה בעד העתיד. לבו לא נבא שהמוני עם, מסודרים כמפלגה סוציאליסטית, אמנם יכולים לתת לנו איזה מושיע ורב, אבל יכולים לפעמים גם לתת לנו איש כפאספילד... היתה לו ללזר גם נטיה חזקה לטובת התוגרים הצעירים; ונוח היה לו להכניס את הציונות לתוך אותה האנדרלמוסיה שעליה היה משוך חוט של חן החירות, מפני שמרדו בשלטון, ו"כל מן דין סמיכו לנא", כי מכיון שמרדו, בודאי יחלצונו מצרותינו וכו' וכו', וכאשר הרצל לא הסכים לכל אלה פרש לזר מן הצבור, פרש כאיש גדול, בלי טינא בלב, בלי

תאוות נקם ונטירת שנאה, והיה אומר לי אחיכ, מדי פגשתיו: אני אינני יכול לעשות את הדבר הזה, אבל מאחלני לכם הצלחה מרובה, אז ישמח לבי גם אני. לא מחה, לא הרעיש עולמות, לא הקהיל קהילות חדשות, אך „בא בחדריו“.

בשבתי בפאריז בשנות קונפרנצית־השלום בקביעות, היה שר־האלף הצרפתי לזר — אחד מבאי מעוני בבית־מלוני. זה היה אחיו של לזר — איש גבור ורב מדעים, ואוצר כל המדות הטובות. ברנר כבר לא היה אז בחיים; אבל המסורת הציונית נשארה בידי אחיו אעפ"י שהיה מעורב בין הגויים; ע"כ היה משכים ומעריב לפתחי, כדי לידע ולהודע, כיצד הענין מתקדם, ולפעמים השתמשתי בו לא־אלו שליחויות, ולא היה דבר, שהאיש המצוין הזה לא קבל עליו בשמחה. במשך איזה זמן היה משמש אותי שלא ע"מ לקבל פרס, ופתאם מת בדמי ימיו.

אבל שני אנשי המעלה, הרצל וברנר לזר, נפרדו, והסבה היחידה לפירודם היתה אי־סוציאליסטיותו, או פוליטיקת־כל־ישראל של הרצל. ונוכח העובדה ההיסטורית הזאת (שיכולתי להוסיף עליה עוד הרבה עובדות), יבין כל קורא שאיננו משועבד לעקשנות מפלגתית, מה זר ומשונה הוא הרושם, שעושה בנפש מי שהוא בקי בדברים, כשהוא שומע שהמפלגה הסוציאליסטית רוצה „לקנות“ את הרצל ב„משיכה“ דמיונית תעמולתית. — תודה רבה בעד הרצון הטוב וכוונת־הכבוד הרצויה, אבל — לא

זו הכתובת!

החטפנות פזיזת־ההגדרה ומפְּרֹזת הַפְּרֹזָה, — שאין לה במוחה אלא מלים מפוצצות ושטחיות וגושפנקות מפלגתיות, תמהר לשאול אותי: ובכן, היה הרצל אחד מן המחזיקים בשיטת הרכושנות? ובכן, רצה הרצל להעביר לארץ־ישראל את החברה הרכושנית „על ראשה ועל כרעיה ועל פרשה“? ובכן, לא שאף לתקון העולם ולשפור הסדרים, לטיוב חוקי הכלכלה המקולקלים, לשנוי ערכין בנמוסי הקנינים, אלא לשנוי מקום בלבד? אין טעות גדולה מזו! — בשביל ברור הדבר הזה צריך אני להודות ולהתודות, שאני, בהשקפותי על אופיים ומהותם של בני אדם והתחברותם והסתדרותם וגדריהם, יותר שאני מהפוליטיקנים, המקשקשים

כזוג בשמות וכנויים וסיסמאות ופלטפורמות כמו בתקופת הבחירות — הנני תוכן־רוחות וחוקר נפשות; הנני קטן־אמונה לגבי כל הלהג הרב וכל הפילוסופיה המגמתית המפלגתית, שהיא ילידת תאות רגע; והנני רב־אמונה לגבי פסיכולוגיה אנושית קיימת ומדעית. כטולסטוי, סבורני שהצלחתה והתקדמותה, או כשלונה ונסיגתה לאחור, של האנושיות כולה או של החברה המדינית, ושל כל קיבוץ בנ"א, אינם תלויים בהעיקרונים, שאותו הקבוץ הצהיר עליהם לדגול בשמם, ולא באותן ההשקפות שהקבוץ הניח אותן ליסוד מוסד, וכתב אותן בספר התקנות שלו, להיות לו כעין תורה קדושה, — מפני שלא הכתוב בספר הזה מכריע, אלא אופן הוצאת הדברים לפעולות, ואופן פירוש הדברים, ובאורם לפרטיהם; ובבחינה זו התורה שבעל־פה היא משובחה מהתורה שבכתב, והיחיד שבקבוץ הוא חשוב מהקבוץ בכללותו, שהרי הקבוץ או העם, למרות כל ממשותו הגדולה, איננו אלא מושג מופשט. אין אתה יכול לדבר אל העם, ואם אנשים אומרים שהם מדברים „אל העם” זוהי רק תמונת־הדמיון, כי אין יכולת לאסוף את כל העם, ולדבר אליו; אין אתה אפילו יכול לראות את העם, ואין אתה יכול לתפוס אותו ממש כולו — (ואם לא כולו, אין זה עם באמת) — וכל השיח והשיג ע"ד עם, יש בו ממשות רק במקרה של פלביסציט, ואפילו הפלביסציטים אינם תופסים את כל העם; ואולם כל השאר איננו אלא ציור שבדמיונו של הסופר, או הנואם, אשר העם מצטייר במוחו. וחוק מזה: הבראה, החזרה למוטב, שיפור, עידון, שחרור, גאולה של עם, בעיקרם הם הבראה, החזרה למוטב וכו' של הרבה אנשים יחידים, כי אין עם אלא סך־הכל של בני־אדם יחידים, עם תוספת איזה דבר בלתי־נתפס, רוחני, מעין שכינה, שמתהווה מתוך הקבוץ, בסוד „אלהים נצב בעדת אל”; אבל לאמתו של דבר הרי זה כמו בנין בנוי מלבנים: הלבנה צריכה להיות משובחת וחזקה בתכלית התקון, ואז יהיה הבנין משובח וחזק. כל דיוק החשבון ההנדסי וחכמת הבניה של הארדיכלים במיטב רשמי תבנית הבנין, ומוצאיו ומבואיו וחוקי ממדיו, וקישוטי גזוזטרותיו, אינם שוים אף כקליפת־השום, אם הלבנים אשר מהן יבנה הבנין תהיינה רכות ועקומות, או האבנים תחת היות אבני גזית, תהיינה מרוסקות ומרופסות עם חדודים,

וסגום יוצא ופגום נכנס. טיב החומר האנושי, שממנו החברה או המפלגה נעשית, הוא המכריע, ולא אופן ההסתדרות, ומגמתו לצד זה או לצד אחר, או תקנות אלו ואלו בממשלה או בקנינים, וסדורם ויחסם של בנ"א זה לזה. צריך לעמוד על היחיד, לשחררו מתאוותיו, לטהרו ולזככו מבהמיותו, להאצילו ולהעלותו בשאיפותיו הנפשיות ל"מעלה למשכיל"; להכשירו לאהבה ולחנינה. אם לא נשתדל בזה, ונסתפק רק בתת "רצפט" למיליון או למאה מיליון בנ"א, בלתי מוכנים לכל המדות הטובות הנחוצות, אחת היא אם תהיה הרצפט ליברלית, סוציאליסטית, קומוניסטית, מהיותר מעולות שבהן, לא היתה שום תועלת בכך, מפני שמתחילים מן הגג תחת התחל מן היסוד. הדבר הזה הוא מוכן מאד; ויש עוד דבר שאני מאמין בו אמונה שלמה, והוא המושג העתיק העובר כחוט השני בכל כתבי התנ"ך: מושג הצדיק והרשע. בהשקפה ראשונה נראה הדבר הזה בימי ההתפתחות המפלגתית של ימינו אלה, כמושג שכבר אבד עליו כלח. הכל — ככה חושבים בטעות! — נידון ומוכרע ונפתר בנשימה אחת, ע"י בטוי איזה שם של מפלגה, של עיקרון, של תקנה — ונגמר, ואין אחר זה כלום. באמת, אין טעות גדולה מזו! הכל נידון ומוכרע ונפתר על ידי בני-אדם יחידים, שיש ביניהם גם עתה, כמו לפני אלפים שנה, צדיקים ורשעים, אותם הצדיקים והרשעים, שאברהם אבינו הכניסם בחשבוננו עם הקב"ה בהתפללו בשביל סדום; אותם הצדיקים והרשעים שהמשניות של מסכת אבות עוסקות בהן. אין "החברה" אלא חשבון-החבור של יחידים רבים, והטוב והרע בנפשות בני-אדם יחידים הם מכריעים; מרשעים יצא רשע ומצדיקים יצא צדק; מאנשי תככים ותחבולות ערמה יצאו כזב ומרמה, ומאנשי נכוחה ומישרים יצאו נכוחה ומישרים. ה"יציבתתגם" המפלגתי יכול להיות נשגב בתכלית הנשגב — אם האנשים העומדים בראש יהיו רשעים, או יתהפך הטוב לרע אגב שמוש; והוא יכול להיות מאין כמוהו לרוע בגדר העיון, אם המנהיגים יהיו צדיקים אז מעו יצא מתוק; יען כי הצדיקים יתנהגו בהלכה-למעשה לצד הצדק והיושר אשר בקרב לבם. ובהאנושיות, למרות כל הפראודיאלוגיה המפלגתית הפוליטיקנית והעתונאית, השגורה בפי התינוקות וההדיוטות, עוד קיימת

ועומדת החלוקה הישנה, שקדמה לכל המפלגות, שישנם בנ"א רעים ובנ"א טובים — מטבעם, או לפי המונחים העתיקים, צדיקים ורשעים. ובכן צריך להעמיק את העיון בטבעם של בנ"א יחידים ותכונות נפשם ונטיות רוחם, כי כשאין הבחנה זו, אין מקום להבדלה אמיתית, ואין לנו מפלגות ותכניות ושלטים חיצונים.

העמקת עיון זו איננה מתאימה לטעמים של עניים-בדעת, עצלי-המחשבה, בני יומם וכמעט בני רגעם, הרוצים לסקור הכל כברוק-ברוק, והנחפזים לעשות את הערכותיהם כעין מכונה של תעשייה רב־רבת. סיטוניות זו איננה רוצה, ואיננה גם יכולה, להעמיק חקר בעצם אופיים של יחידים; מפני שאין לה פנאי, וסבל־רוח, והתמדה, לכך. יש לה נטיה חזקה למיון שבלוני בנלי, אשר בו הגושפנקה המפלגתית ממלאת את מקום התוכן; ולא הענין הוא העיקר, אלא השם והכינוי. זהו הראי־נוע של הפוליטיקה היום־יומית; זוהי השטחיות ההכרחית הקודאקית של העתונות הקלה. בהפנה העכורה הזאת — קרני־השמש הן הברקים המכים את רואיהם בסנורים. אין בה אור בהיר מתמיד, אלא אור בנגלי מסכסך, מתלקח ודועך, חוצב־להבות ומעלה עשן. הרפואה היחידה למחלת־רוח זו היא — האמנות. היא מרוממת את רוח האדם מעל להרמה של אחיזת־עינים ע"י שלטים וגושפנקות; היא המנצחת את השקר שבשוק הצווחנות הפוליטיקנית והמפלגתית; היא התריס בפני פורעניות השתובבות סער־הבולמוס של המוניות מפלגתיות, עם התהו ובהו שבה; היא ההגה היחידי המציל את ספינתו של רב־החובל, המטורפת בים הוכוחים, מהנפץ אל סלעי הסיסמות הקבועות והקפואות המתנגדות זו לזו, מטבוע בנבכי החקרנות שאין לה סוף, ומהסתבך ומהתפלש בשרטוני החול של התחכמות מבלבלת. והאמנות, ז. א.: הרגשת היופי.

ידוע שהרצל היה עתונאי גדול. אבל דבר זה לא הספיק, כל צרכנו אנו, בעד המנהיג הציוני. דוקא עתונאים גדולים היו עלולים להכשל בזמניות, בעראיות, בתאוות־היום ובהתלהבות פולמסאית. זהו יתרון של עתונאי גדול; וחסרון למנהיג. זהו אולי יתרון למנהיג מפלגה, וחסרון למנהיג אומה. באשרנו, שהרצל — יותר שהיה עתונאי

גדול — היה, לא רק מתוך לימוד ורגילות, ושמוש ומו"מ עם הבריות המצוינות והמסוגלות לכך, בהחוג אשר בו חונך וגדל, אלא מתחילת ברייתו ומטבעו הנטוע בקרבו — אמן גדול, גאון של יופי נפשי, תנא של תפארת וחן תמים, של אצילות בלתי־מחוצפת, ושל הוד פנימי נעלה. עברו על פני פיליטוניו, נאומיו, חזיונותיו, אם תמצאו בהם אף מלה אחת של הרחור ריב־כתות, של חנופה מפלגתית, של המוניות, של סיטוניות! לא מפני שלא ידע כל אלה, אלא מפני שפסח על כל אלה, ויגש אל נפש האדם, אל נפש הילד, אל נפש האשה, אל נפש האוהב, אל נפש האומלל: לא הצדיק בסיטוניות, לא הרשיע בסיטוניות; ובציוריו לא צייר פנורמה של המונים, אך צייר זעיר־אנפין, נפש האדם היחיד בכל קויה ושרטוטיה הדקים מן הדקים. הוא עלה למדרגת יוצר־אמן של עם, יען כי היה יוצר־אמן של היחיד. הוא הוכשר להיות מנהיג של המוני בני־אדם, יען כי בתוך ההמונים חזה ואהב את האדם. הוא הוכשר לעשות פוליטיקה, יען כי שנא תכלית שנאה את הפוליטיקניות של מרמה, של הרכבת כתות והפרדתן. הוא הוכשר להיות מנהיג יהודי, יען כי היה אדם עילאה.

זכורני שלפני הקונגרס הרביעי בקרתיו בווינה, יחד עם הד"ר ק. מברלין. אז עמדה על הפרק הצעה אחת, שהרצל הכין בעד הקונגרס, והוא לא היה בטוח שהקונגרס יסכים עליה. הדבר נגע אל התעמולה וההסתדרות בארצות שונות, וספק היה אם זה יהיה לפי רוח הדימוקרטיה או למורת רוחה. השיחה היתה ארוכה מאד. היא החלה בחדר עבודתו של הרצל, והלכה ונמשכה כשיצאנו עמו יחד ללוותו אל המשרד. הרצל היה נרגז מאד ואני רציתי להרגיע את רוחו, ואוכיח לו שהצעתו בטח תקובל, ובשביל כך הרביתי צבא מופתי ואומר לו: „הנה חשבון פשוט: כמה יתנגדו? אלה... אלה... אלה!... כמה עולה מספרם? כך וכך! כמה יסכימו? הללו... הללו... הללו!... כמה בסך־הכל? כך וכך! ברי שמספר המסכימים יעלה בהרבה על מספר המתנגדים, נמצא שקבלת ההצעה בטוחה!“ אז נשתתק הרצל, ומצחו נתקמטה, ואמר לי בהתמררות: „למה אתה נכנס אתי בחשבונות כאלה, האם לא צדקתי?“ — „לפי דעתי אני — עניתיו — צדקת מאד. אבל הלא דבר זה תלוי במפלגות, וצריך לחשוב לכתחילה את חשבון המפלגות

(בעת ההיא כבר התחילו המפלגות), ואם אין כדבר הזה גם, למשל, בפרלמנט הצרפתי, שאתה בקי בו כל כך (הוא ישב שם כמה שנים כסופר ה„נפ”פ”, לפני התנועה הציונית), ואתה יודע שהממשלה הצרפתית, עד שהיא מכניסה איזו הצעה לפרלמנט, היא מחשבת מספר המסכמים כנגד המתנגדים בהצעה, וכל מפלגה מחליטה מראש אם תסכים ואם תקבל!”

אז ידבר אלי באפו, אחרי נשכו את שפתו העליונה, ופניו היו מרוכזים מאד, ויעמוד מלכת, ושנינו, אני והד”ר ק., עמדנו על ידו: שטה ועבור מדוגמה זו! אל יהי לנו הפרלמנט הצרפתי למופת! ידעתי את הפרלמנט, ידעתי את המפלגות! לא זאת אותה נפשי בקונגרס שלנו! אני אמרתי, אחינו יבואו שמה כאנשים חפשים, איש איש לבדו לחוות את דעתו, ולשמוע דעת אחרים, ולא להיות מוכרח ומשועבד לכבלי דעות קדומות, שהוחלטו מראש ושהוטלו עליו לבלתי זוז מהן — אם כן למה הם נושאים ונותנים בקונגרס? יעשו חשבון לכתחילה, וחסל! אין רצוני במחנות מסודרים לכך, שכל מחנה ימצא מום בעמיתו, ושיכסו במעיל החופש את מזמות עבדותם! לא לטרף כזה אשחר, ולא לנצחונות כאלה מגמת פני. אני רוצה שדעתי תקובל, כשיראו האנשים שהצדק אתי, וכן גם דעת כל איש זולתי אם הצדק אתו...

ככה נגע איש-האמת במקום-התורפה שבפרלמנטיות ושבמפלגתיות. פוליטיקן בעלמא לא היה אומר דברים-של-תמימות כאלה. אבל הרצל לא היה פוליטיקן. הוא היה רחוק מסרסרות פוליטיקנית כרחוק מזרח ממערב. מה לאמן בעל נפש יפה בסרסרות ובחשבון מפלגות? הוא חשב שהצדק אתו, ורק על יסוד נימוק זה רצה שהצעתו תקובל.

בהתאם לאמתת טבעו זה אנו יכולים להבינו. אם היה הרצל סוציאליסטן או לא? באופן חיצוני, הסתדרותי, נוסחאי — לא ולא! באופן פנימי, נפשי, עניני — כן וכן! אם הסוציאליזם שואף להטבת מצב הפועלים מקופחי השכר, העושים ואינם אוכלים די ספקם, העשוקים, המדוכאים — בודאי שהרצל היה סוציאליסטן גמור. אם הפרולטריון שואף לדיקטטורה, בודאי היה הרצל מתנגד לכך. אם אנשים היו רוצים להמשיך בארץ-ישראל החדשה את הניצול ואת החמס הרכושני, בודאי היה נלחם הרצל בכל עוז כנגד

שיטה נשחתה כזאת. הוא רצה בסדרים חפשיים, הוא רצה במדת־צדק אחרת ושונה מזו השולטת בארצות אחרות. באחד מנאומיו בקונגרס הביע זאת בפתגם קצר: „אין אנו רוצים במדינה בעלמא; אנו רוצים במדינה אשר יותר צדק ילין בה“.

יש לפעמים אניקדוטות מפיצות אור על אופיו של אדם, יותר מהרבה חקירות וספרים וכתבי־יד. הנני זוכר אחד מספוריו של המנוח ולפסון ז"ל, שהיה שגור על פיו: פעם אחת — ככה ספר ולפסון — נסעתי בחברת הרצל לקונסטנטינופול. הימים היו ימי קיץ חמים מאד ואנחנו עברנו ברכבת דרך ארץ סרביא. באחת התחנות, בעמוד המסע מספר רגעים, יצאנו מן הקרון לשאוף רוח, כי הקרון להט כתנור מאפה, ונתהלך מעט על הסוללה, והרצל נעלם ואיננו. האות ניתן למסע, והרצל איננו. רצתי הנה והנה לחפשהו, ולתמהוני ראיתיו עומד על יד הקטר ומשוחח עם המכונאי הנוהג את הקטר. מהרתי לרוץ אליו והבהלתיו לשוב אל הקרון, ואחזיק בכפו, והוא חש ללכת אחרי, אבל בלי רצון, ורק אחרי האות השלישי נכנסנו אל הקרון כשהרכבת כבר נעה ממקומה. „מה הדבר הזה?“ שאלתיו. וארא, שהוא נרעש ונפעם מאד. „דבר נורא!“ ענה הרצל בסערת־רוח „שער בנפשך, המכונאי ההוא, בחום נורא כזה, נוהג את הקטר, עומד כמו בכבשן אש, עובד ועובד, שאלתיו איזו משכורת הוא מקבל, וכמה שעות ליום הוא עובד? חמשים פלורין לחודש, ולו אשה וחמשה ילדים, ומספר שעות עבודתו עשר ליום. הנשמע רצח כזה?“ אז דברתי על לבו: „אל תתעורר על החמס הזה! הדבר איננו נורא כל כך! ישנם רבים המתקנאים במכונאי זה, רבים שמקבלים פחות מזה, שיש להם יותר ילדים, או שעובדים הרבה יותר שעות!“ — אז כעס עלי מאד, והוסיף להיות נפעם ונרגז כל אותו היום, וכשהפצרתי בו להרגע מזעפו כעס עוד יותר ואמר לי: „הרף ממני! אין אתה מבין את הדברים האלה! אצלנו בארץ־ישראל מוכרח שתהיה אחרת!“

„ביי אונס אין פאלעסטינא מוסס עס אנדערס זיין!“ — בהמלים האלה של הרצל מסתמן היחס הנפשי של המנהיג אל השאלה הסוציאלית: לא להניח את הקלקלה כמו שהיתה, אלא לעשות סדר אחר

על יסוד הצדק. איזה סדר? כמדומני שהרצל נטה אחרי דעותיו של המלומד אדוארד ברנשטין, בר פלוגתיה של מרקס, וגם אחרי השקפותיו של פרנץ אופנהימר. אבל גם בזה אינני רוצה לקבוע מסמרות, יען כי אצל הרצל לא היה דבר זה תיאוריה חתומה, אלא שאיפה נפשית קשורה בטבעו; וכאן אני חוזר אל מה שאני חושב כדבר הכי עיקרי: הוא היה איש טוב ומיטיב, חונן נדבן ומשפיע וצדיק גמור מטבעו, ובאמרי „איש טוב“, אין כונתי להכניסו לסוג „בעלי הבתים“ הישרים והנותנים נדבות — דבר כשר וישר, אבל שאין לו מקום בהערכת המנהיג הציוני הגדול — אלא כונתי, שהטוב כמו היפה, היה חלק עיקרי, פועל ומשפיע בציונותו. הוא הכניס את הטוב לתוך ציונותו, לתוך נקודת המרכז של שאיפותיו. יכול הייתי לספר אלפי דברים על אודות קרבנותיו, נדבותיו ועזרתו, יום יום, לבנ"א שוחררי עצתו ומבקשי ישעו, שעשוהו כנאד לדמעותיהם, וכמפוח לקלוט את אנחותיהם. הרבים אשר הושבו ריקם מפני ההכרח, לא ידעו כמה נענה ונדכא היה הנדבן, אחרי שמצצו את לשד כוחו, וגזלו את זמנו, וחננו עליו, וגזלו את מנוחתו, שהיתה נחוצה לו לעבודתו המדינית והספרותית. זה גורל כל אדם מפורסם, וזה העוול העשוי לו, שדורשים ממנו שירחם על כל אדם, ואין מרחם עליו, שמיגיעים אותו בכל צרותיהם של אנשים אחרים ואין מתיגיעים להמעיט את צרותיו שלו. הרצל היה מריק את כל כיסו, ומסיר את טבעתו מעל ידו, ומוסר אותו לעני שהפציר בו, וכשבא אח"כ עני אחר כבר לא היה בידו מאומה לתת להעני החדש. הוא בזבז את כחו ואת הונו בלי כל חשבון. טבעו ומנהגו היה של מיליונר, אולם אמצעיו היו מוגבלים. הוא לא היה „עשיר חדש“, וכל פסיכולוגיותו של הטפוס הזה היתה זרה לו. הוא נולד בעושר ושפע כבן-יחיד להורים אמידים, ממוצא היהודים הספרדים שבחצי האי הבלקני, שעברו לבודפשט. תפארת הטפוס של הספרדים נתבטאה בדמות אמו (התודעתי עמה כשכבר היתה זקנה, צלם דמות מטרונה יהודיה, יפה עד להפליא לפי גילה. ככה ציירתי לי בדמיוני, בילדותי, את דבורה הנביאה) ובדמותו הוא. אביו היה סוחר הגון, וידעתיו כבעל נימוסים נאים, תקיף, כביר ו„עומד בשתי רגליו על קרקע המציאות“ (ככה אמר לי הרצל ע"א אביו). האם היתה משוררת —

לא בכתב ובדפוס, אך בדברים ובחיים. לעולם לא אשכח את הדברים שדברה אלי אחרי מות בנה, כשהולכתיה במשך ההלוויה. היה לי הרושם שמדברת אלי איזו סיבילה יהודית מלפני חורבן בית שני: אותו חותם היופי הקלאסי, אותו ההוד של אבלות! האהבה, ששררה באותה המשפחה הפטריארכלית, לפני ספרדית, ואח"כ הונגרית, עם קולטורה אשכנזית מצוחצחת — לא תשוער ולא תסופר. הבן היחיד תיאודור היה גאון המשפחה, והיתה גם בת שנחשבה להדר המשפחה, זו הבת שמתה בנעוריה, ושהרצל ציוה לביתו אחריו להוביל גם את עצמותיה עם עצמותיו ועצמות הוריו לארץ־ישראל. על אודותיה אמר לי הרצל שהוא מיצר כל ימיו, שאחותו זו תפארת העלמות ויהודיה תמה ועדינה, הלכה לעולמה בטרם זכתה לראות את התנועה הציונית ואותו, את אחיה, עומד בראשה... העושר של המשפחה לא היה נפרז יותר מדי עד כדי לרכך את מזג הילדים ולהחליש את מרצם הטבעי; אבל מן הצד האחר, לא היה מוגבל יותר מדי כדי למנוע מהם דבר מן ההנאה והמותרות, שבני העשירים נהנים מהם. אחרי אשר השלים הרצל את לימודיו, וקרא ושנה הרבה מאד (הפרופיסור המנוח ליאון קלנר ז"ל אמר לי שבתקופתו הראשונה הצטיין הרצל בהנדסה ובלימודי הטבע, ובאחרונה — בפילוסופיה ובסוציאולוגיה, וגם בחכמת המשפטים, ולמקצוע זה שייכת הדיסרטציה שלו), נשא את האשה אשר עמה חי עד יומו האחרון, אשה ענוגה ורכת־עצבים ממשפחת מיליונרים בזמן ההוא, שירדה אח"כ מנכסיה, ולא נשארה לה מהמיליונים אלא העצבנות המזועזעת והפנוק והרוך, וכמובן, גם התבוללות כמעט מוחלטת. מתוך הסביבה הזאת נזדקרה כחץ המחאה כנגד ההוי היהודי והעולם־כמנהגו, שנתגשמה בגופו של תיאודור הרצל.

הוי, כמה שנא הרצל את הסביבה הבורסאית, ההתבוללותית, של וינה! כמה תעב אותה, כאמן, כמה בז לה, כאציל אמתי! אני, אע"פ שהיה לי הרבה שיח־ושיג עם הרצל לעתים מזומנות, לא הייתי רגיל אצלו תכופות במדה שהמנוח ולפסון היה רגיל אצלו. ולפסון היה מספר לי הרבה ע"ד הפרוד הנורא הזה. פעם אחת ליוה ולפסון את הרצל לבית הנתיבות בנסעו ברכבת לבדו. הסוללה היתה מלאה המון רב מהעולם המגוהץ של וינה,

כנופיות של בני־אדם טַוֵּסִים, נוער מוזהב, גבירות נהדרות. הרצל עמד מן הצד. כשראה את ולפסון קרא אליו: „עמוד נא ושמור עלי!” או חשב ולפסון שהרצל חושש לאיזו התנקשות. „למה אשמור עליך? איזו סכנה נשקפת לך?” — „אין שום סכנה, אבל שונא אני את האנשים ההם — הם אפילו קרובי משפחתי קצת, אבל אין רצוני שיקרבו אלי, הם אֶסֶיִי מִי־לִטְוִרִיִים!” והיה מדגיש כל אות ואות בדגש חזק.

זהו יותר ממפלגה, ושלט וסיסמה ותכנית. זהו הנפש שבאדם. זאת היתה הנפש שבמנהיגנו, שהשפיעה על כל התנועה הלאומית.

ו

מוחי מלא רשמי נפש. שרטוטי־חושים וזכרונות בלתי־אמצעיים, שלי ושל אחרים, ע"ד תכונות נפשו וחייו ומעשיו של הרצל: ומתוך רוב ידיעות עובדתיות, ממשיות, ישרות, מחוסרות־קפנדריא, אני מגיע אל הקצה־שכנגד זה: אינני יודע כלום, או במלים אחרות: מתוך ידיעת הפשט, אין מוחי תופס את הפלפולים. מתוך שלעסתי ושננתי לעצמי, והכרתי את הרצל כהויתו, אין אני יודע את ההרצלים השונים, שיצרו להן המפלגות. לאמתו של דבר אני מתיחס להרצלים הללו בהומור שיש בו ותרנות. הרצל הרכושני — טוב! אלא שצריך להבין מהי — רכושנות. הרצל הסוציאליסטן — נוח! אלא שצריך להבין מה זה סוציאליזם. הרצל החביב על ה„מזרחי” — שפיר! שבח אני את ה„מזרחי” שיש בו מדה מרובה כל כך של סבלנות. באמת, ההרצל של ה„מזרחי” הוא ראשו ורובו „קרוב למלכות” ולשעבר „תינוק שנשבה”, ודוקא לרגל בואו מן החוץ, וחוסר כל שטח־חכוך בינו ובין היהודים, נעשתה הערצה לאפשרית, ודי לצטט את פתגמו ע"ד התשובה על היהדות שהיא נחוצה בשביל התשובה לא"י — כדי למשוך עליו חוט של חסד, אעפ"י שעדיין הדבר צריך למודעי, מה טיבה של אותה היהדות, שאליה צריך לשוב אליבא דהרצל. ושוב בא זכרון אחד, ומפריע אותי, מפני שאינני יכול להבריחו ע"י פוליטיקה, יען כי כשאני עוסק בעיון פסיכולוגי בנפשו של אדם, אין לי מקום למשוא פנים או למקח שוחד של מפלגה, אפילו הכי קרובה ללבי.

המנוח ד"ר ליאופולד כהן ומר ולפסון, זכרונם לברכה, ואני, השפענו הרבה על הרצל, שיקרא וישוב ויקרא את התנ"ך; והוא קרא ושנה, ואילו לא קיפדה מחלה כבדה את פתיל חייו, בטוח אני שהיה נכנס לפני ולפנים לתוך היהדות; אבל היום היה קצר, וממה שקרא לא נדבקו אלא החלקים האנושיים, ולא הריטואליים הפרטיים. טבעו היה טבע דתי בכל עמקו, במובן המסתורי והפיוטי; אבל את הדינים לא ידע ולא הבין. היה לו כבוד גדול ל"קדושים אשר בארץ המה"; אבל לא הבין את האורתודוכסיה של הדינים, ועוד פחות מזה את האפיקורסות המשכילית שכנגדה. פעם אחת, אחרי קריאה מרובה בהתנ"ך, אמר לד"ר ליאופולד כהן (שפרסם את הדברים באיזה עתון קטן שפרסם ארעי בעברית): „זאת היא התמדת הקבוץ, שהיהודים נעזרים ונבנים קצתם מקצתם, ומה שחלק אחד הוא קצר ידים מהשיגו, החלק השני עוזר לו, ועל כן החלש יאמר גבור אני. במדה זו של אחוה שלמה בין בני האומה תלויות כל המצוות, כמו צדקה וגמילות חסדים וההלואה לעני בשעת דחקו, ושלא נגוש אותו, ושלא נעבוד בו בפרך, ושלא נעמוד על דם רענו, ומזה „אלמנה ויתום לא תענון“, ו„אהבתם את הגר“, „ואהבת לרעך כמוך“, ועל כן נכון הדבר שאמרו חכמים, שבני אברהם יצחק ויעקב היו בישנים, רחמנים וגומלי חסדים, לא אמרו יהודים בעלמא, אלא בני אברהם, יצחק ויעקב, לרמוז, שהמדות הטובות הללו הן נטועות בטבע גזעם, בין משקבלו את התורה, בין קודם שקבלוה, הם מצוינים בהמדות האלה בתור גזע־קודש מפותח יותר בתרבות מדתית“.

זוהי ה"תורה" האחת, שנודעה לי כהערתו של הרצל מתוך קריאתו בתנ"ך — לא שמעתיה מפיו, אלא מפיו הד"ר כהן ומפי כתבו. אבל דברתי אתו הרבה פעמים, ובארתי לו את עניני דתנו. הוא הבין את הדברים האלהיים הנשגבים, גם הבין תכלית הבנה את המצוות שבין אדם לחברו, ואת החגים הלאומיים־היסטוריים. אבל את המצוות המעשיות לא הבין, אלא התיחס בכבוד לשומרים אותן, ולא רצה לפגוע בהרגשתם. זוכרני שבערב הקונגרס הראשון בבזל, בזמן ההכנות האחרונות, בקשני הרצל לבקר את המרא־דאטרא בזמן ההוא, הד"ר כהן, ולבקשו בשמו ובשם כל

הועד, להופיע בקונגרס. הלכתי אל הרב ההוא, ודברתי אליו. הוא היה אדם הגון מאד, טוב וישר, וקבל אותי בחבה ובסבר פנים יפות, אבל כשהזכרתי לו את הציונות ואת הקונגרס, גזר ואמר: „חס וחלילה! לא אלך שמה, מפני שכשאלך, אני צריך לדבר, ולדבר טובות לא אוכל, ורעות — אינני רוצה“. הוא היה שרוי תחת השפעת אסכולת החרדים של פרנקפורט-דמיין, ואין לתמוה עליו, שבזמן ההוא, לפני הקונגרס הראשון, התנגד. הלא הרבנים-המוחים התנפלו עלינו בקריאת תגר בזמן יותר מאוחר, אחרי אשר כבר הסתדרנו, ואחרי אשר גלינו את רצוננו לעולם במתינות ובוהירות גדולה, — והרב ההוא טרם ידע חוץ ממה שספרתי לו על רגל אחת!

שבתי לבית המלון של „שלשת המלכים“, הודעתי להרצל ש„פלוני וכחן הוא“ איננו רוצה לדבר. עמדנו אז על המקום שנתחבב אח"כ כל כך על הרצל: על הגוזזטרא של האכסניה הנשקפת על פני הרינוס. זכורני שהרצל התעורר מאד, ויקרא: „גם אני אינני רוצה שהרב ההוא ידבר! אך אני רוצה שיטיף מעט! אי אפשר להפגנה כזו, אחרי מכת הלחי שנתנה לנו ה„חברא קדישא“ במינכן (במושב הקהלה במינכן, כשהחליטו בשלילה ע"ד הקונגרס הכריעה ה„חברא קדישא“ את הכף). „אין עצה, חביבי! עליך לטרוח ללכת עוד הפעם אל הרב ולהביאו אל הקונגרס — ויהי מה!“ אז הלכתי שנית ואמרתי לו: „אין הרצל דורש ממך שתדבר, הוא רוצה רק שתטיף מעט!“ — „הא כיצד?“ — שאל הרב כמשתומם. „מורי ורבי, הד"ר הנכבד! — השיבותי לו בבדיחה קלה — אתה יודע שהקהלת מנה הרבה הפכים, שאפשר לצייר בדמיון את האמצע, או שביל הזהב, שביניהם, בתווך. ככה למשל נקל לתאר את האמצע שבין „עת ספוד“ ו„עת רקוד“, והוא: שבת בשלוה; בין „עת לבקש“ ו„עת לאבד“ יהיה האמצע „לשמור“; בין „עת לאהוב“ ו„עת לשנוא“ יהיה האמצע „להתיחס בשיוון רוח“; אבל מהו האמצע בין „עת לדבר“ ו„עת לחשות“? הרב עיין מספר רגעים, ואמר: כמדומני שאין דבר באמצע בין הדבור והשתיקה! — ואז אמרתי לו: סליחה! בין הדבור והשתיקה יש הטפה, מפני שהמטיף איננו אומר כלום, איננו שותק, מדבר ואינו מדבר, אלא

מטיף! אז בדחה עליו דעתו של הרב, ולרגע נסתלקה ממנו פרנקפורט־דמיין, ונלכד בידי חבלי שטן ציוני כמוני, והבטיחני לבוא. ההומור היהודי נצח את פפד"מ. אז שבתי אל הרצל ובשורה מוצאת מפיו. הוא שמח מאד, ואמר לי: „עכשיו אנחנו מפויסים!“ (יעצט זינד וויר אויסגעזאָהנט — כונתו היתה על המאמר, שבו התוכחתי עמו קודם לקונגרס, בזמן שחששתי, כהרבה מחו"צ, שהקונגרס הוא עלול להזיק).

הנה כן, האגדה המזרחית, איננה חסרת יסוד לגמרי. הרצל רצה להתכבד בכבוד הדת, והיה סולד מפני כל פגיעה בכבוד הזה. ואם אחינו החרדים מחליטים, שאילו היה הרצל עוד בחיים, וראה חילול דת בפרהסיא בארצנו, והיו מבארים כמה דבר זה מכעיס ומפריד, היה שם קץ לקלקלה זו כרגע — „סבירנא כוותייהו בחדא ופליגנא עלייהו בחדא“: סבירנא כוותייהו, שהרצל היה כועס על דברים כאלה בחייו, וכשנתעוררה השאלה ע"ד צורך „היתר עיסקא“ בעד האפ"ק, כעס מאד על ה' יעקובוס כהן מהאג, שלא אמר לו מקודם, שצריך לעשות „כתקון מהר"ם“. הרצל חשב את ה' יעקובוס כהן לתלמיד־חכם גדול. כהן גלגל את האשמה על ולפסון, וולפסון על הד"ר קצנלסון הליבאוי. הרצל ציוה לסדר את הענין תיכף. אבל „פליגנא עלייהו בחדא“, מפני שנוח להחליט למפרע, שהרצל היה יכול לשים לדבר זה קץ כרגע. אף הרצל לא היה יכול לנצח בפעם אחת את עקשנותם של בורים גסירות, שאין להם לא רק תורה אלא אפילו דרך־ארץ וטקט כלפי הדברים המקודשים באומה.

עדיין אפשר להבין קצת את ההרצלים האחרים: של „הנוער“ (ניכט יודעניונגען, זאנדערן „יונגע יודען“), של „החלוץ“, של „השומר הצעיר“, של „המכבי“ עם ההלבשות המיוחדות שהם מלבישים איש את ההרצל שלו, אעפ"י שלאמתו של דבר לא התגדר הרצל מעודו בצעירותו; וכבר בצעירותו היה מעין זקן בחשיבותו ובמתינותו; וגם לא היה מהמתעמלים ב„מכבי“ וכו'. ברם, כל הדברים האלה, עם עוד דברים רבים נחוצים וקשורים בתחית האומה — וביחוד ענין הסטודנטים היהודים — היו חביבים עליו. את כל הדברים האלה רצה הרצל לראות בשלימות, בסדר וביופי. הפתוס לבדו לא הספיק לו — ואת השערות

הפרועות, את החוצפה־פנים ואת שובבות־התנועות, ואת הצעקנות הגסה, — תעבה נפשו האַסתיטית. זכורני, שאחרי הוכחה, שיצא מכלל המו"מ הקונגרסי, שהיה לו להרצל עם הד"ר נוסיג, שרמו קצת על גהוצו של הרצל, אמר לנו הרצל בעת ההפסקה בבית־המלון: „ראו את האיש הזה! ראו את העניבה שלו! די לראות עניבה זו, למען הכיר את אופיו של בר־נש ושל הצעותיו שהוא מציע!“ אז למדתי שאדם בן־דורנו הוא ניכר בעניבותיו.

כששמעתי מפי הרצל את בדיחתו על עניבותיו של הד"ר ג., נזכרתי שלפי שספר לי המנוח ד"ר קרפלס, היתה לו להרצל בעצמו, בזמן התבוללותו, קודם להציונות „תקופה של עניבות“. כשהיה נוסע מוינה לפריז הלך ושוב, היה שוהה איזה זמן בדרך בברלין, והיה יוצא ונכנס בבתי גבירי הספרות והעתונות, אצל מוססע ואחרים, והיה מודע להמנוח עורך ה„ברלינר טאגבלאט“, ד"ר לואיס לויזון, ומשוחח עם בתו של זה, שהיתה מהעלמות הכי משכילות בהחוג ההוא, סופרת ומשוררת עדינת־רוח (אמרו לי שהיא מתה בנעוריה חולת־אהבה, כי הרצל לא נשא אותה, יען כי כל משפחת לויזון היתה מומרת) — בימי ההתבוללות ההם, כשהרצל היה סופר־בימה חביב ומתעדן ומתפנק ו„ארי“ שבטרקלינים, היה מופיע אף הוא בחליפות חליפות של עניבות, אלא שעניבותיו של הרצל, אף בתקופה ההיא, היו יותר יפות ומלאות חן כטעם נושאן, ואלה של ג. היו תובעניות וחסרות טעם מצוחצח. אלא שהרצל נצח את תקופת־התבוללותו, עם כל החיצוניות המבריקה שלה, ונעשה פנימי, רציני, כמעט טרגי. הטפוסיות של ההתבוללות פרחה לה; אבל הגהוץ והיופי הטבעי נשארו, ואי אפשר לשלול אותם מהרצל אף באגדה. הרכבת הצועניניות (ציגנריה) וההמוניות על גבי הרצל איננה קולטת כלל. כל מכוער ומשוקץ ופרוע אל יגש הנה! ישנו, והוא נברא בשנים האחרונות, עוד הרצל אחד, והוא הרצל הרביזיוניסטן, והוא היותר מרעיש עולמות. את זה אינני מביין כלל, ובשביל להמנע מוכוחים בהניסוי הספרותי־האמנותי הזה, אני רוצה לתלות את אי־הבנתי בקוצר המשיג ובעומק המושג. מה פירושה של המלה רביזיור ניזם? צריך, ראשית, להגדיר גדריה ולהציב גבולותיה בעיון ובכובד

ראש, בלי סלף וגזמה. לי — זהו עדיין מושג מעונן. אם המכוון הוא שאנחנו צריכים להגביר פעלים להשיג יותר מאת ממשלת המנדט — אין שום חילוקי־דעות בינינו, ואיש איש מאתנו והרצל בראש, שייכים ל„מפלגה“ זו. אין ההבדל מסתמן בתכסיסים דימגוגיים, זהו ההפך מהרצל. אם הקו היסודי של השיטה הוא לשאוף אל מדינת־היהודים — אין שום הבדל. אם השיטה היא לברוא את מדינת היהודים ברגע כמראה הבזק, אז הרצל היה ההפך הכי מוחלט מזה. הוא לא היה מין חוני המעגל, שעג עוגה ועמד בתוכה. יגיעותיו הפוליטיות ותכסיסיו ההסתדרותיים היו מעין טבעות רבות ושונות, קצתן נצחיות וקצתן זמניות עם שנויים ושנויי שנויים לפי הוראת השעה.

וסוף־סוף, „אם אתם רוצים, אין זאת אגדה“. הרי ספור, וכל אדם יכול לקרוא אותו. אבל צריך לקרוא אותו בטעם בקרתי מעודן לגבי בלטריסטיקה, לא כמו שקראו אותו הפובליציסטים המתוכחים של השנים שעברו. בספור הזה משתקף הרצל בתארו ובטהרו — עם כל מעלותיו ומגרעותיו, בתוך כל עניני החיים האנושיים בשלל צבעיהם, ועם כל כוון עמדתו כלפי הציונות והאנושיות. השרטוט הכי אופיני של הספור הזה הוא שלילת ההתבוללות, וביחוד צד הליצנות והבדחנות, ההתולים וההוללות של לצון הזקיף (גאלגענהומאר), הבזז העצמי, ההתרזה כלפי כל גאון וכבוד לאיש מדע, קלות־הראש ושיחות תפלות ודברי החדודים והשנינות שהזקנים הבטלנים וזאטוטי בני־בוינה (וכן גם בכל מקום, ואצלנו ברוסיה נשמעו הדי האירוניה הזאת אצל אברמוביץ, וזעיר שם, אבל בשעור אמנותי, גם אצל פרישמן ואחרים, דבר שהמבקרים הפנגירים האפילו עליהם בטליתם). אלה שבוינה, שהמנהיג הציוני נתקל בהם, היו משננים כנחש לשונם, ושופכים חמת עכשיב ורעל צפעונים על כבוד עמם, ומנצלים את עדין, ומבזים את צלמו צלם אלהים. האירוניה הגלותית הזאת היתה, ובמקצת היא עדיין עתה, תחום של רקבון ותסס שמפריד כל נסיון־יצירה וכל תום־נפש וכל משא וחזון ע״י הלגלוג היהודי החריף המכוון את חודו לגבי עצמו. לא היו עוד כפולסין־דנורא הללו, שבהן מכה הרצל בספורו את כת הלצים ומספרי לשון הרע שבין

הנגדשמיים היהודים, בקור רוחם, בשויון־נפשם ואדישותם כלפי צרות עמם, בנוול עצמי, שהוא פרי העיפות והכשלון של הגלות הכי מכוערת, הגלות הנפשית חסרת־התקוה המחטטת בפצעה באיזמל הסדיום הפסימי.

ז

הרעיון הראשי השני בספורו של הרצל הוא — „החברה החדשה“. אם יש מי שחושב שהרצל לא רצה יותר מ„שנוי מקום שנוי מזל“; וכל ישעו וחפצו היה אך להעביר את „עגל הזהב“ בדמותו וצביונו מוינה, מפאריז, או מאירופה המזרחית — לארץ־ישראל, להטביע עליה — תכף ומיד! — את החותם „מדינת היהודים“, אינו אלא טועה. אילו כן היה, אז היה ציור ארץ ישראל בספורו של הרצל הרבה יותר פשוט וקל, כי אז לא נזקק להכנס למקצוע השאלות הכלכליות והצבוריות, והיה מסתפק בעשית דיוקן־דופליקאט מאחת המדינות שבעולם, העומדות וקיימות כריפובליקאות, עם צבאותיהן ועם שיטת־החיל בים, עם מיניסטריהן ודיפלומטיהן, עם ממשלותיהן וערכאותיהן, וציריהן וקונסוליהן שבחול — תבנית קבועה, ונוסח מורגל, וכל הבדל־הצורה שצריך היה להבליט בסימנים מובהקים, היה היה רק בבחינה אחת, והיא, שכל המוסדות והנמוסים האלה, נוסדו על ידי יהודים, בשביל עצמם, כמשפט כל גויי הארצות; וזהו כל ההבדל שבהם, ולא דבר זולת זה, כי זולת זה יהיה הכל כדא־תמול בכל העולם. אולם לא תמונה כזאת צייר הרצל בדמיונותיו, שנתן לנו בצורת ספורו, אלא תמונה אחרת לגמרי שחידושה איננו חידוש יהודי גרידא, אלא חידוש אנושי. „חברה חדשה“ — לא חדשה בדיוק מרקסיסטי, ואולי גם לא בדיוק אדוארד־ברנשטייני, ובודאי לא בדיוק שולצה־דליטש, ובהחלט לא קומונה בולשבאית, ולא מאחת השלחופיות־של־סבון, שנרפו בתקופת נסיונותיו של סן־סימון, בקולוניותיו ובקואופרטיבותיו היפות שהתפקעו, אלא גן־עדן של צדק ושויון וחופש בלתי מוגבל, בלי אבעיות והרפתקאות סבוכות; חברה, אשר בה היחיד מתפתח, חי, בלי מעצור, את חייו שלו, בתוך הצבור, ונהנה מן החירות הכללית, ואיננו מרגיש בשום כפיה ואונס, והחברה כולה רואה בברכה, ונהנה מן העולם הזה בשלוה!

כיצד משיע קומץ ההספקה את ארי הצרכים, וגם המותרות (כי

הרצל רצה גם במותרות) של „החברה החדשה“, כיצד תהיה אפילו ה„פנת מצוה“ לעניים, בלי השקעת הון עצום על ידי בעליהון, ואיך התקיימו המשקים הכפריים הפעוטים; ואם יש מבטח בארץ אבות מחוסר עבודה ונקיון שינים, ואיך תפתור המדינה הקטנה על מפתן התהוותה את שאלת העבודה והרכוש או בעליהבית והפועל, שהמדינות הכי גדולות ואסכולות המחשבה הכי מדעיות שבעולם מתחבטות ומתלבטות עליהן, ללא כל פתרון נכון? האם אותו הסמיון של „החברה החדשה“, בית הגנוים הנעלם, עם פקידיו המפקחים על כל, איננו נכון לצלע וצפוי למהפכה, לרגל המשבר בעולם הכלכלה? התפרנס הארץ את עצמה, או תזדקק להוצאת סחורה ופירות ולהכנסתן — ובמקרה האחרון, האם נמצאו השוקים, ואם לא תלוה ההצלחה במצב השוקים הכלליים? — כל השאלות הללו מתעוררות, אבל התשובה האחת היא, שהרצל לא הניח תחת בנין „החברה החדשה“ אשיות ואדנים של מופתי הגיון חזקים ומנצחים, אך תלה אותם על כנפי דמיונו העז והמעופף.

הוא ראה בחזיונו את שבי הגולה „עסוקין בניכוש בשעת ניכוש, בעידור בשעת העידור“; אבל אין הדבר ברור אם כוון לפלחה, או לנטיעות. אם לפלחה — מה עשתה „החברה החדשה“, ואיך עלתה בידה, להעלות תררת־חררים קשה זו, שהעניים מהפכים בה, למקור ברכה וללגימה וגמיעה גסה כל כך מכוס תענוגות החיים, עד שהסייר הגרמני הזקן וחברו היהודי ד״ר לונברג היו תמהים ומשתוממים? ואם לפירות — איך שינתה „החברה החדשה“ ממטבע הקנין הפרטי ורשות היחיד שטבע כל העולם לעיניה? הלא לבד מכל המעקשים והנפתולים מסביב למחלוקת בעה״ב והפועל, עם ההנחות הזמניות והפתרונים העראיים והכריעות וההשתחויות של פשרה בין הצדדים — עוינת ואורבת השאלה המרכזית: התיסדות הקנין הפרטי, או בטולו הגמור וקביעת „כיס אחד“ — דבר שההסכמה עליו מצד החברה הישנה היא נעדרת ונמנעת, דבר, שהבולשביה השיגתו רק אחר מלחמת־תבל ותבוסתה השלמה, יחד עם מהפכה פנימית, ושנוי ערכין, מן הקצה אל הקצה; וגם אחרי כל אלה, רק מתוך דיקטטורה פרוליטרית, עם כל תופעות־הלואי שלה, בתבנית

רבבות איזמלין, שגוזרים לגזרים את החברה הישנה, ומפרידים את כל חבילותיה ומפקקים את כל חוליות שדרתה, בלי תשומת-לב כל שהיא לכמות הקרבנות, להיקטומפות החללים, ולבלהות הסבל והדוי, שהן כרוכות, בהכרח, במהפכה כזאת — ושפריקת השעבוד הקודם עשויה להביא בעקבה שעבוד אחר, שעבוד להמולך החדש של הטמיון ירום-הודו, חיה בת אלף רבבות ראשים, שנוהגת בשם החופש שררה בלי גבול ובלי חמלה, ומוכשרת „לנפץ“, לשם אלי-„המדינה“ שלה, את כל „עוללי-ההתנגדות „אל הסלע“. ואמנם זהו הפתרון הגמור, לפי תורת השויון הרכושי הגמור, גמור ובפעם אחת, כמו שגזר העיפול הדמיוני ברוסיה, במחוטו את כל היקום הבורגני; אבל לא יתכן בשום ארץ אחרת, אף מהיותר נאורות וחפשיות, דוקא משום שהן חפשיות, והמפלגות השונות שבהן לא תתנינה את עצמן להאסר ולהכבל ולהשדד מכל מה שיש להן מכבר, ומכל מה שהן הולכות ורוכשות, או מקוות לרכוש — לטובתו ולהעשרתו של האבטוקרט החדש הקבוצי, שנתגשם בקופסת הטמיון המדיני; תלפיות הפקידים ומרכז קניני הקהל, בכונה גלויה, להעביר דרך הצנור הזה את כל החיל וההון ואת כל פרי-העמל אל מפלגה אחת, מה שלאמתו של דבר, עדיין הוא ג"כ בלתי מובטח, כי לפי הנראה, גם מפלגה זו היא מוכרחת לעבוד יותר, וצריך לאנוס אותה לעבודה, ואיננה רואה יותר כאן ברכה במעשיה, וכל נחת הרוח שלה איננה אלא התלהבות בעלמא לשם מרידה, ולא נודע כנגד מי וכנגד מה; אשר על כן המפלגות הסוציאליסטיות שבעולם מתנגדות לפתרון גמור ותכוף זה, יותר משהן מתנגדות להאצילים המחזיקים בנושנות. והנקודה הטרגית בדבר היא, שאין התרה אחרת זולתי הפתרון הגמור והתכוף הזה, והוא רע! אין כאן לא אושר, ולא שלימות, לא טוב ולא עונג, לא חדוה אמתית, ולא הומור אנושי, אלא יש ראי מלוטש, עושה-רמיה של חופש, ושכרון של גאות חופש, שהיא ההפך הגמור מן חופש היחיד, וה„במקום“ שלה היא — „המדינה“: פולחן עכו"מי לגבי הסמל, המושג, ה„יראה“ החדשה, שהכל משתחוים לה, ואיש לא נועז למרוד בה, ובשבילה שרויים אלפי רבבות בני אדם בתענית כל ימיהם, ובשבילה גוזרים מיתה על אנשים, ובשבילה משלחים לארץ גזרה, וכולאים בבתי

האסורים, ומענים ורודפים — כל האלהים האחרים אלילים, ואליל זה שהוא רק מלה שנולדה בדמיון, הוא האל אשר לו מקריבים את כל הקרבנות — אבל זהו הפתרון הגמור, מפני שבני אדם אינם מסתפקים בדמיונם בחצאי־אמצעים ובהצלה פורתא ובהוראת־שעה: נחוץ להם אידיאל, והאידיאל במקצוע הכלכלה יכול להיות רק גמור ושלם, ולא לשעורין ולמקוטעין. זה הכלל: המציאות היא לעולם לקויה, פגומה ובלתי־נגמרת; אבל האידיאל איננו יכול להיות בלתי־נגמר. יכול הוא להיות הר תלוי בשערה, אבל איננו יכול להיות שערה תלויה בהר, בתור התחלה של פאה נכרית ממבחר הסלסול. בהמציאות — לא כל אדם, לא כל השעות, ולא כל המקומות שוים. משאדם מתחיל לבנות עולמות, הרי זו טפשות להאמין, שהוא יעלה בכשרון־מעשיו על יוצר־בראשית, שלפי האגדה המושכלת מאד, היה בונה עולמות ומחריבם, „דין הניין לי ודין לא הניין לי“. אבל לא כן האידיאל: בו אין פגם ואין גרעון, כי אין כל סבה וגורם מעכב; הוא קבוע כגלגל חמה, והכל מתחממין לאורו; אבל דא עקא, שקצו של האידיאל הזה הוא רע לבריות, רע לנו לרגל הדלדול הלאומי ולקוי אור אידיאליו, ורע גם לאותה המפלגה, שבשבילה נוצר, מפני שהוא משעבד אותם לאנשי־שרת ביורוקרטים חדשים.

אנחנו למדנו את כל השיעורים האלה במשך השנים האחרונות, מתוך התפתחותה הענקית של הבולשביות, ומתוך התסיסה וההתפלגות במחנות הסוציאליסטים, שאינן הופעות זמניות, באקראי בעלמא, אלא תולדות הכרחיות של חוקי הסתעפות, נטועים בתוך אותה התנועה מבפנים, ושל סתירות וניגודים בין שאיפות ועסקים, שמתהפכים לכמה גוונים. ככה בא סילוק השכינה של הסוציאליזם הגרמני, לשעבר: איתן ואדיר ומפואר, בתקופת בבל־ליבקנכט־זינגר; ואחר כך הולך ומתפרד, ומתפורר לכנופיות כנופיות עד ההילכדות במכמורת מלחמת התבל, ואחרי המפלה — נמיכות־רוח, ונוון, וחוסר הדרישות להשתמש בשעת הכושר, וקוצר־יד דוקא בזמן שהיד היתה תקיפה, אבל עסוקה ומשמשנית בעסקי הממשלה, לחטוף נתח מזה ומזה; ועד בטול היש הגמור בפני הכח החיצון, גם בהיטלריה, גם באוסטריה; ובאנגליה — הפרץ בתוך ההסתדרות עצמה,

ויציאת מוניטין חדשה של הסוציאליזם הלאומי, מעין פ.פ.ס. בפולניה, הרכבה, שהיא בנין־אב חשוב במובן תורת המדינה, אבל... הצטרפות של כחות, שזווגם מחליש את חריפותו של החלק העיקרי, גם מקהה את חודו הנחוץ של החלק השני; ונמשך ועבר תהליך של התפוררות זו, ובא לצרפת, והפריד בין בעלי העיון ובין בעלי המעשה שבהתנועה, שהתחילה פורחת רק באחד מאגפיה, בשעה שהאגף השני היה למין עבדי־מלוג של המפלגה, שאוכלים רק את הפירות, ולא את הקרן, ז. א. שאינם מעפילים להרוס את יסוד הקנין הפרטי, אלא מסתפקים בהוספת הכנסה, שהמפלגה משגת לפעמים בשביל הפועלים, ושכבר יצאו לגמרי מאיצטגנינותו של מרקס; ונוסף לזה, הולך ונמשך, כמים שאין להם סוף, הריב הנושן, אם מותר או אסור להסוציאליזם להשתתף עם הממשלה בעבודתה ובאחריותה. ועוד הרבה חילוקי־דעות עמוקים שהביאו לידי החשכת האידיאל הסוציאליסטי בעיני העולם הרחב, וביחוד, בעיני הנוער; וכבר פה ושם, נתחלק הסוציאליזם להרבה חלקים, שהקישור הפנימי ביניהם הולך ומתדלדל. ונשאר הסוציאליזם היהודי או הציוני, כמשפט כל תנועה גדולה ועמוקה — יותר קיצונית וביתר זמן אורתודוכסית, כלומר: דבקה בהמסורת שלה יותר מן הגויים, עד שיש לשער, שכמו שהיהודים פליטי ספרד מיטיבים לדבר קשטילית, בצחות המבטא, יותר מהספרדים הקשטיליים בעצמם, שכבר שכחו את שפת־המופת שלהם, ככה יתקיים החלק הסוציאליסטי שלנו שריד מצוין בקיצוניותו לזכרון תקופת ההוד הסוציאליסטית לפנינו, לרגל הסגולה הטבעית של הפתוס היהודי, שכשהוא מצטרף אל הפתוס הסוציאליסטי, אז ההתלהבות משני הכבשונים האלה תגדל כל כך, עד ש„העוף הפורח על גבם מיד נשרף“. ואין זה משום שה„ניאופיט הוא יותר קנאי מהאיש שומר־הדת מאז“, או כמו שאמרו חז"ל: „מצוות שהחזיקו בהן כותים הם מדקדקים בהן יותר מישראל“, אלא לרגל נימוק אחר, והוא, שהיהודים קבלו מאחרים (במקרה זה משלהם; אבל „משלהם“ אלה הם אחרים), איזו השקפת עולם, איזו שיטה, ומעט מעט, היא מכה שרשים, וצומחת ומתפשטת, אבל איננה פושטת צורה, ולובשת צורה, כחוק ההתפתחות בהמקור הראשון בין הגויים, מפני שבין הגויים היא מתארגת

ומתקמת עם החיים החיצוניים, בשלל צבעיהם, ועם הפוליטיקה שהולכת ומשתנה ככרום, ועל כן אף היא משתנה, בה בשעה שבינינו היא נעשית ל"אני מאמין" קבוע ועומד בגרסא דינקותא שלו, מהדורה קמייתא, בלתי משונה. אבל "אֶלְפֵי הַדָּל בַּמַּנְשֵׁה" הוא לא רק כמו שהשיחה מהלכת: מאה ועשרה אחוז פטריוטי, בארצות שונות — כשהוא פטריוטי; אלא גם בכל שיטה אחרת — מאה ועשרה אחוז, בערך זה גם בהליברליות, עליה השלום, בגרמניה, זמן רב לפני המלחמה — בין הגויים חזר הגלגל, מהנציון-ליברלים הראשונים לה"פארטשריטט", ומה"פארטשריטט" לה"פריי-זינג" — לפי שנויי הצרכים והתכסיסים בהחיים הכלליים, למקומותיהם, "נהרא נהרא ופשטיה". פחות מכל, נתפתח הרעיון הזה בין היהודים, ששמרו עליו יותר משהם שומרים על תורת משה. כשאיזו מדה נכונה, או לא נכונה, כשאיזו אַפְנָה או שיטה או תנועה מן החוץ מתאחות ומתהדקת בהם, אז הדבר הוא יותר אמיץ, והקשר יותר של קיימא, ולכתחילה בטוח הדבר, שהיהודים יחתרו, אף בלי הכרה, לתפוס באותו הדבר מקום בראש, ולהיות בו יותר חכמים, יותר דברנים, ויותר מתלהבים ומזדרזים, מכל זולתם; ושיתמידו בו, במשך זמן ארוך, יותר מזולתם, ושיתרחקו בו עד הקצה האחרון, יותר מזולתם. כל זה הוא מתמצית אופיה של הפסיכר-לוגיה הגלותית.

כמה פעמים סחתי עם הרצל ע"ד האבעיות הנפלאות האלה! הוא לא ידע את הדברים האלה מתוך שקלא וטריא וחקירות ופלפולים, שמוציאים אותם מידי פשוטם, ושמביאים לידי תליית הרים בשערה, והעלאת פילים בקופות של מחטים, כמונו אנו, "חריפי פומבדיתא"; הוא הרגיש בהם ע"י דקותו האמנותית; וגם כבעל נסיון, עסקן בדברים ומומחה בהיות העולם הכללי, זכורני, שכשבאו הסטודנטים ממונטפולירש אל הקונגרס הראשון, שמח המנהיג כ"מוצא שלל רב", ולא זו מלחבב את הצעירים המצוינים ההם; אבל בלי שום חקירה ודרישה הרגיש בקיצוניותם, שלא באה מצרפת אלא מן הגיטו שבאירופה המזרחית, ואמר לי: "כל זה הוא חביב מאד; אבל סוער יותר מדי ומחטט יותר מדי"; ופעם אחרת, ביחס אל הפרקציה, כתב כאחד ממאמריו בה"ולט": האַנתוזיאזם הוא ברכה, אלא שאנו צריכים

לכוון את השיעור". אמנם אי-הכשרון לכוון את השיעור הוא אחד הלקויים הכי גדולים של היהדות הגלותית! מן הלקוי הזה נמלט הרצל על ידי סגולת האמן שהיתה בו. אדם יכול להיות חכם מלומד, או מנהיג ממלכתי, או מורה גדול, אפילו גאון באיזה מקצוע בלי חוש-כוון השיעור, אבל אין אדם יכול להיות אמן, צייר, או פסל, או מנגן — בלי חוש זה, שבלעדיו אין יסוד לשום אמנות. והרצל היה מטבעו אמן גדול, מפני שהיה מלא חוש המדה והקצב.

לאמתו של הדבר, הרצל לא פעל על ידי התארים (האטריוטים) שלו, לא ע"י קניניו הרוחניים, המדעים המרובים שהיו לו בשפע ובמבחר, לא ע"י לימודי הטבע שלו, או ע"י לימודי הדת והדין שלו, אף לא ע"י כשרונו הספרותי האדיר ופיליטוניו המתוקים והנפלאים. יכול יכלו הפיליטונים להיות יותר יפים או פחות יפים — דבר זה לא היה מעלה או מוריד את ערכו של המנהיג, שהבריות שמעו, או לא שמעו על אודותיו, שהוא כותב פיליטונים בה"נייאה פרייאה פריסה". לחנם הגוים המנוח פרישמן באחד ממאמריו את הדבר הזה. המנוח פרישמן הבין את הרצל בעל הפיליטונים ולא את הרצל המנהיג. הרצל המנהיג לא פעל בכח כשרונו העתונאי או הפיליטוני, כמו שלא פעל בכח חכמת המשפטים, או בכח כשרונו לכתוב מחזות בעד הבמה. הוא פעל באישיותו, בעצם תומו, במה שהיה בו מטבעו: החן המיוחד, היופי — תוכו כברו, הצדק שמלא את כל ישותו. הוא היה איש צדיק ונדיב וענותן אציל-רוח, וצייר לעצמו את הצלחת ארץ-ישראל לעתיד, כשתהיה נהוגה ומסודרת על ידי אנשים כמוהו. "החברה החדשה" היא מכוונת לאופנהימר יותר מאשר למרקס, אבל אין הבדל גדול בדבר: לא הסיסמה היא העיקר, אלא תכונת נפש האנשים. אם יהיו האנשים אנשי שחץ וזוחחי-לב, שאין כונתם אלא לקנתר; אם יהיו קודחי אש ומאזרי זיקות תאוות שלטון וכבוד; אם יהיו מטבעם קנאים, צעקנים, מפריחים פתגמים, בלי לרדת לעומקו של הענין, חפצים בקרבות, ומבעירים את אש הנקמה ע"י אספות ועתונים, אז אין נפקותה גדולה בדבר התקנות, אם המשק יהיה יחיד, או קדרה של שותפין ומצר שהחזיקו בו רבים, עם כל גבוב הסברות והפרזות העיוניות המסובכות ע"ד

העולם הישן, שהמהפכנים חושבים אותו לנרקב ולבלוי לאין מרפא ושואפים לעולם ולמשטר חדש, אשר בו, לפי אמונתם, יגושם הצדק הנצחי, ואשר לפי אמונתם של המחזיקים בנושנות יהיה נרקב ומקולקל וטמא ומכוער הרבה יותר. כל הדברים האלה נודעו להרצל, כמו שנודעו לנו לפני זה ימים ושנים, והוא לא שעה אליהם. האמנות המעודנת שלו, שלבו הטוב והמלא אנושיות שמרוהו מהנגע ע"י הז'רגון המנופח והרתחון של עתונים ופמפליטים פולמטיים. הוא בטח ביצרו הטוב של בנ"א, שיהיו מתונים ונוחים, חוננים ומקורבים, מכירי טובה ומנומסים די הצורך לקיים ולהחזיק „חברה חדשה“. על כן דלג על פני פרטי השאלות הכספיות והכלכליות, והניח לעתיד את המקום הזה להתגדר בו, והסתפק ברעיון שאמנם יהיו גם ב„החברה החדשה“, ובזמן הקונגרסים שלה, אי אלו ערעורים וחרחוריריב בנוגע להבחירות, אבל בהקונגרס בעצמו ינצח היושר. כנראה לא הרהר הרצל, שהמפלגות תכנסנה לקונגרס עקודות וקשורות בהחלטות לכתחילה, אלא חשב שכל איש לבדו יהיה שורר בדעתו ובהצבעתו, וניתן להשתכנע בהקונגרס בעצמו ע"י מה שישמע ויבחן ויחליט בעצמו, כמו שאמר לי בווינה בזמנו. הוא לא רצה במכונה שכזו; ולא חשב כדרכי המחשבה של מוכנאי. היתה לו להרצל מטרה לאומית גדולה, רדף אחריה בחפזון, בקוצר-רוח, וצריך לומר את האמת: גם בדחיקת הקץ. וכדי להעתיק את צור המכשול הראשון: את מאון הממשלה, ממקומו, מוכן היה להסתפק לע"ע במועט, להסכים כמעט לכל הנחה, בתור הוראת שעה, והכנה, בלי המעטת דמותו של האידיאל השמור בלב; ובלי חילול קדושתו ע"י תעמולה קולנית וגוזמות צווחניות, להוליך את דעת ההמונים שולל. כל הפוליטיקה של הרצל היתה כלפי חוץ; וגם כלפי חוץ לא דיפלומטיה כזבנית וחנפה, כמו שהאשימוהו המשגיחים על כשרות הצדק העולמי מבינינו, הבטלנים המתחכמים המנוגעים במחלה הממארת של פראזיאולוגיה מופרזת-המוסר, שהיא בעיקרה איי-מוסריה, מפני שאיננה יודעת מהי דיפלומטיה ומה היתה תכונתו של הרצל. באמת, גם בפוליטיקה כלפי חוץ, לא היה בהרצל כלום מן החנופה, וההתרפסות, וההתקרבות לרשות, וההתגאות ביחסים וקשרים עם המקומות הגבוהים, אעפ"י שהיה באמת חביב מאד בחוגי הרוזנים והאצילים. הוא

דבר בכל מקום, בין הגויים, כיהודי גא, לא בדמיון הגדלות העצמית (מיגאלומניה), לא בהבטחות שאין לקיים, ולא בשמועות מגוזמות, ודברי הבאי שמתזים ניצוצות; אך בדברי אמן מדינאי, יפים ונקיים מן הנוזד-הסינסציוני המעלה-אבעבועות. הוא לא נכשל בשגיאתם של התינוקות-המדינאים, החושבים מתוך חסרון-נסיון, שהחכמה המדינאית היא — גבורת-שפתים, ודברי קנתור ואיבה, ודקירות וגידופין, בלי הבין שבגבורה זו, שמקומה בעתונות ההמונית הקולנית ושהאספסוף, הלהוט אחרי זעזועי העצבים, אולי טועם בו טעם גן-עדן, הריהי כסם המות לגבי תעמולה בהמקומות הגבוהים. הוא היה מחונן בחוש דק ומעודן לגבי השיעור הנאה, הערך המתאים, והקצב האמנותי המוגבל. לפיכך, היתה גם הפוליטיקה החיצונית שלו — לא דיפלומטיה זולה, כמו שחשבו הטועים בינינו, שהיו דוקרים אותו בחרבות שבלשונם, אלא אמנות מעודנת-שבמעודנת. אני לא הייתי נוכח בשיחותיו עם הדוכס הגדול פרידריך הבאדני ועם הקיסר וילהלם, ורק מפיו ומפי ולפסון שמעתי כמה פעמים דין וחשבון על זה, וגם ישנם זכרונות מאלה בהיומן של הרצל, שמראים כמה מן המוסר הנעלה ומרוח הקודש היו בדברי המנהיג. ואולם זכרונות כאלה, למרות הדיוק שיש בהם, לא ימלטו מקורטוב של נטית האנוכיות הסובייקטיבית. רושם יותר גדול עשו עלי הספורים של גוי מסיח לפי תומו, הפרופיסור המנוח הכלר, שהיה מרציא לפני מאה פעמים ואחת את כל השיחות שהוא היה נוכח בהן. הרבה דברים כאלה שמעתי גם מפני העתונאי האנגלי המפואר וויק האם סטיד, שליווה את הרצל בהרבה ממשאיו-ומתניו עם מנהיגים מדינאים, בזמן שסטיד היה כותב ה"טיימס" בוינה ואוהב דבק מאח של הרצל; וכשהייתי בש' 1917 ברומא, וכשהשגתי את הסכמת האפיפיור בֶּנֶדֶטוֹ להצהרת בלפור, קודם להחלטת המיניסטריון באנגליה, הראה לי החשמן פֶּצ'לי דין וחשבון מהראיון והשיחה, שהיו להרצל עם האפיפיור הקודם, איגנאץ, ולמדתי — כמה שיכלתי ללמוד, מאותו מעוף-המחשבה ומאותה חכמת השיעור, שבו הצטיינה גאוניותו של הרצל, במה שהבריות קראו בשם "דיפלומטיה", בלי הבין שאפילו הדיפלור-מטיה של הרצל היתה — אמת לאמתה, שלא פעלה ע"י הפעלות של

ריטוריקה, אלא ע"י צדק נך ובר, וע"י שמירת הכלל הגדול „חכמים, הזהרו בדבריכם!“ וענוה ותמימות מאין כמוהן. יכולתי לכתוב על זה כרכים, אבל כאן, בגבול הסרגולים הכלליים לסמן את דמותו הרוחנית של הרצל, דומני שהדברים האלה יספיקו בשביל לנמק את החלטתי, שהפוליטיקה החיצונית של הרצל לא היתה חנפה ותחבולתית, מתרפסת והפכפכת, אלא צדקנית. זה שמה לעולם, וזה זכרה לדור ודור.

ואותה צדקניות ולבביות, מציצות אלינו מן החרכים החזיוניים, בציור העתיד שבספור „אלטניילנד“. הוא הזכיר, דרך אגב, בספור זה, את „מלחמת הבחירות“ לעתיד לבוא, אבל לא רקם על היריעה צורות מוגדלות ומגוזמות, ולא תאר את הסכסוכים האלה כסער ביום סופה — לא מפני ש„אחו את החבל בשני ראשיו“, ולא משום ש„רכב אתרי ריכשי“, אלא משום שבשיטתו הסינתטית בטלו הסכסוכים, כמו באלף, בתוך המטרה הראשית של ארץ ישראל ושל כל ישראל ושל הכרעת הטוב והישר בלבות בני האדם. דוד ליטוואק הוא איש טוב, האחים שטינק הם נרגזים ומרימים קולם, אבל הם אנשים טובים, והפרופיסור הזקן הוא, קודם לחכמתו, צדיק וישר. פליטי ההתבוללות מוינה הם הסיגים שהוגו מכור העבר, ולא יצלחו עוד למאומה בארץ התחיה, והנה הם מתלבטים שם כנשמתין דאזלין ערטילאין, אבל אפשר שהמאור שבחברה חדשה בארץ ישראל יחזירם למוטב. עדיין לא הספיקו להנקות מאותו הסחי הכי טמא שבהתבוללות: הנוול העצמי, תולדת העיפות והכשלון. אבל תחת אשר מקודם, בגלות, יסר אותם הרצל בעקרבים, לאחר כן, בארץ ישראל, הוא כמו נד להם ומצחק עליהם צחוק חמלה של צדק תמים. ניכר שהם כמושים ומתעלפים, וניכר שיש גם בהם „ניצוץ קדוש, שנפל לתוך סיטרא אחרא“.

הספור כולו, יותר שהוא לאומי, הוא אנושי. יחס הגרמני הזקן אל התינוק העברי, יחס הבן דוד ליטוואק אל אמו (סוף הספור כפרשה שבספר תהלים — פואימה נפלאה), טרגדית האהבה של לונברג — הם דברים אנושיים, ממחיית התוכן, עסיסיים, נצחיים. כך היא נפש האדם בכל גזע, בכל מדרגת אורך ורוחב גיאוגרפית. ככה יהיה גם בארץ-ישראל המחודשת. הפרטים והדקדוקים של דיני „החברה החדשה“ לא היו חשובים

בעיני הרצל לדייק בהם (אעפ"י שהיה מומחה לכך), כי לא רצה להתנות תנאי קודם למעשה, שיהיו ערוכים ומסודרים דוקא אליבא דשיטה זו או אחרת; ואולי, גם כאמן עיכבתו הרגשת האמנות מלהכביד על ספר חזיוני את „קורות בית-הבד" של טרקטט סוציולוגי; ואין ספור זה אורים ותומים בשביל ההנהגה הכלכלית של ארץ-ישראל; אבל קו אחד מסתמן בו ברור מוחלט, והוא „ביי אונס מוסס עם אנדערס זיין" — החברה בארץ ישראל צריכה להיות חדשה, יותר טובה, יותר ישרה. ועוד קו אחד מתרשם ומתבלט בחידודו: הרצל צייר לעצמו את ארץ ישראל לעתיד לבוא, בתור מרכז אנושי בין-לאומי. הוא תעב את הנציונליזם המחוצף של הגויים, ולא למד זכות גם על נציונליזם מחוצף של יהודים. בתחילת העיון ומושכל ראשון הצדק אתו, כי מה שאנו אוסרים לזולתנו, אין אנו רשאים להתיר לעצמנו, אבל בעומק העיון אנו מגיעים לידי הבנה, שהנציונליזם שלנו, עם קורות ימינו ודתנו — מגמה אחרת להם, ואי אפשר לנו להכשל באותה הנטיה של תאוות כבוש ושעבוד, שהנציונליזם של הגויים הוא קשור בהם. זוהי הנקודה היחידה אשר בה חזיונו של הרצל דורש — לא סתירה (כמו בדברי המבקרים השטחיים) אלא השלמה ומילואים. הגרעון הזה אינו משפיל את הערך הספורי של החזיון, שרוב דבריו בפועל ממש, נתקימו. הרצל האמין באמונה שלמה בנצחון האמצאות של המדעים החדשים; ואגב הטעים וחזר והטעים, שהיהודים למדו מעמים אחרים, ולבל יתגאו שרק כוחם ועוצם ידם עשו להם את כל החיל הזה. זאת היא תפארת הענווה של הרצל, זוהי אנושיותו. מאליו מובן שאין להחליט שלא נפל צרור ארצה מכל מה שחזה הרצל בדמיונות מכבר. רשיד-ביי שלו, התוגר, היה כחמץ נוקשה, שעבר עליו הפסח ההיסטורי; ואת המופתי וכו' לא ראה הרצל מראש — אבל את התפתחותה של חיפה, ואת תחיתו של ים המלח, ואת תקון הדרכים, ועוד ועוד, ראה הרצל ברוח הקודש. ועוד דבר אחד ראה בנבואה: הליצנים מבתי הקהוה בוינה נמצאו בחזיונו פתאום בארץ-ישראל. הא כיצד? אין זאת „אויס איבערצייגונג", אלא „אויס וויען". מי כפה אותם לכך? החכם „העדיף מנביא" ראה מראש, ש„איזה דבר" עתיד לקרות, שיכוף גם את אותם היהודים לבקש להם

מנוס ומפלט בארץ האבות, וכיניהם גם ילידי חלאה ובני הרקק מן הגלות האמנציפציאונית, העומדים להטהר ולהצרף בארץ־ישראל. כל אלה חזה הרצל — לא לאור השמש בימיו, כי אם לזוהר הברקים של האינטואיציה בקרב נפשו, ששרה את ההימנון המעורר אביב עולמים בתקופת תחיתנו. בספורו זה עולה ושוקע הרצל לעינינו ככדור־אש גדול, כשהארגמן בפאתי־המערב הולך ועומם בשולי הרקיע של התקופה הציונית הראשונה.

ממוצא זכרונותי, אשר אפס קציהם הזכרתי, ולאור חזיונו של הרצל המוצג והמתואר בספורו זה, נשכיל ונדע:

(א) שהאגדות המפלגתיות ע"ד הרצל, הם דברי חלומות, שלא מעלים, אלא מורידים. תחת הפרזת האמת, שהיא זכות מיוחדת ורשות־נתונה להאגדה, האגדות הללו ע"ד הרצל הן ההפך הגמור מן האמת. רוב בעלי האגדה האלה לא ראו ולא ידעו את הרצל, אלא נקרו והוציאו איזה פתגם, או איזה חצי־פתגם, מתוך דבריו, וע"י פלפול מגוזם, קשרו נימא בנימא וחבל בחבל, לפי הנצרך להם לאיזו מגמה מיוחדת, שאין לה שום קשר ויחס עם אמתת אופיו ומגמתו הנכונה של הרצל.

(ב) הרצל לא היה לא „פאשיסטי“ ולא „סוציאליסטן“ מרקסאי, ולא „רביזיוניסט“, ולא „קונסרבטיבי בורגני“ ואפילו לא „ציוני כללי“, אלא ציוני. כל ההגדרות האחרונות האלה, הן ביחס להרצל, עירוב פרשיות ועירובי תחומין ותקופות, קידום המאוחר ואיחור המוקדם, מעין הפלפול של תהו, אם רב סעדיה גאון נטה לחסידות ליובאוויטש או קוצק. אמנם הבדל הזמן הוא בדוגמה האחרונה אלף שנה, ובראשונה — רק שלשים שנה. אבל בדורנו, דור החשמל והמעוף האוירי, הסתעפותה של תנועה היא מהירה במשך שלשים שנה, לא פחות מאשר לפניו במשך אלף שנה. כל ההסתבכויות והגידולים והנתוחים הללו, נתחדשו בעיקרם אחרי הרצל; ויכולים אנו רק לשער עפ"י אומדנא בעלמא, כיצד היה הרצל מתיחס אליהן, אילו זכינו לראות אותו עדיין בינינו; ואילו היה עוד מורה ומנהיג. אבל בשביל להיות מוכשר לשער השערות כאלו, צריך להיות בקי בקורות חייו ובתכונות נפשו של הרצל; וגם אז אין ההשערות אמת לאמתה, אלא קרובות אל האמת.

ג) האגדה המפלגתית שהרצל היה רק „קורא דגר ולא ילד“ של השם (הקדוש והחביב לכולנו!) „מדינת היהודים“; ושהיה מעין „שופר של משיח“, לתקוע ולהריע בו את ההגדרה הזאת — וחסל, בלי שימת לב, אם פרסום גרידא זה יועיל, או שמא יזיק; ואם, בכלל, בפרסום „המטרה האחרונה“ תליא מילתא — האגדה הזאת היא ההפך הגמור מן האמת. לאמתו של דבר, בשעה שכתב הרצל את „מדינת היהודים“, הוא טרם צמצם את שאיפותיו בארץ־ישראל, וכשצמצם את שאיפותיו בארץ־ישראל, למן הקונגרס הראשון, לא שמענו מפיו את „מדינת היהודים“ יום כאיסתרא בלגינא קיש קיש קריא, אלא את התכנית הבזילאית שלנו, שקבל, לא „תחלתו באונס וסופו ברצון“, אלא „תחלתו ברצון וסופו ברצון“. הוא היה רדיקלי בשאיפותיו הפנימיות למדינה יהודית, ובאותה שעה מתון וזהיר ואופורטוניסטן (במבחר מובן ההגדרה זאת) במעשה, גם במשא־ומתן עם הממשלות, גם בהשפעתו על דעת הקהל.

ד) ככה משובשת היא האגדה, ילידת מפלגה אחרת, שהרצל היה מעין „פשיסט“ ריאקציוני, החותר להשיב אחורנית את צל מעלות החופש, להשליט רק את המשטר הכלכלי הנושן לכל משפטיו וחוקותיו, ולבלתי שנות כמלוא נימה את הזדון והרשע, האכזבות והתהפוכות שבהמשטר הישן, הוא, אמנם, הקדים לחזות מראש את הקוץ שבאליה, את הקלקול שבמשטר בחירות ופרלמנטים, ודעתו לא היתה נוחה מהן, אך הוא רצה שבנא־יחידים חפשים יבואו לפרלמנט, או לקונגרס, בלי כל החלטות, שרירות וקיימות מראש, אלא מוכשרים ורשאים להודות על האמת, כשהדעות של זולתם תביאנה אותם לידי הכרה, שאין הדין עמהם; ושדרור יקרא להצבעה, לא כנהוג בפרלמנטים, ולא במשפט קדום ובשעבוד היחידים אל המפלגות, אשר בהן הם מנויים. אבל עם כל שאיפתו אל האידיאל הזה, לא נגע בהלכה־למעשה, בהעקרון של רוב־דעות; ולא קפץ לעשות פרצים בקרב ההסתדרות, כשהצבעותיה התנגדו ברובן להשקפותיו היחידיות, ולא גזר „קבלו דעתי“; ולא הכריז „ליברום ויטו“ בחינת „יחיד ברשות הרבים“ כהסימים הפולניים בתקופת הירידה, אלא נכנע בלויאליות רצינית אל מה שהחליט הרוב, כדי להחזיק את ההסתדרות על מכונה — ויהי מה! — הוא כבד והעריץ

וחבב את המעמד הבינוני, אבל באותה מדה כבד והעריץ וחבב את מעמד הפועלים, וחשב אותו לעמוד התווך בבנין הארץ, והאידיאל שלו היה — „כל ישראל חברים” באמת ובכל מקצועות המדינה.

ה) בלי היות סוציאליסט מפלגתי, ובלי התנות תנאי, שהציונות תהא תלויה בתורתו של מרקס, או של לסל; או שאסור לציונים לסגל את הציונות אל השיטה הזאת — הוא שאף בכל לבו לתקון היחסים בין הרכוש והעבודה, על אשיות הצדק והשוויון, למען תהא ארץ-ישראל, בגדר זה, למופת לכל העולם. בהשקפותיו הסוציאליות היה קרוב לאדוארד ברנשטיין, ועוד יותר אל פרנץ אופנהימר; ואם מישהו יתעקש דוקא להטליא על הרצל „חותמת ופתילים” של אחת האסכולות הסוציאליות, הייתי אומר שהוא היה „שטאטס־סוציאליסט”, וה„שטאט” יהי — „חברה חדשה”, שהיא, בעיקרה, החברה בעלת הצ'רטר, שהיתה מרחפת אז לעיני הרצל, בדמות דיוקנו של העתיד; או, לשבר את האוזן, הייתי אומר: קרן היסוד או הקרן הלאומית — לא עם האטריבוטים שלהן בינינו בלבד, אלא עם אטריבוטים יותר כוללים ומקיפים, שהיו משליטים אותן על כל משק הארץ, ורכושה, ועבודתה, בכל ענפי ההנהגה והכלכלה. ובנוגע לאלה לא רצה הרצל לקבוע דבריו כמסמרות, לכתחלה; ובכונה אמר די בסרגולים כלליים, שיש בהם הרבה מקומות חלקים, והרבה נגודים, והרבה סימני שאלה, ומכשולים וקושיים לאין מספר; יען כי הניח את הדברים לנסיון ולאמפיריקה, שתכריע אותם, בלי עשות „אלהי מסכה” של חוקי ברזל מפלגתיים, ובהאמינו, שהחיים בעצמם יפתרו את השאלות המעשיות, אם אך יהיה רצון טוב, ואם תתגבר השאיפה אל הטוב הכללי על השאיפות היחידיות של העסקים המתנגדים.

(ו) וזהו עיקר מרכזי, גם בתורתו גם באופיו של הרצל: הטוב. הוא היה גאון של מדות טובות, גבור כובש את יצרו, צדיק במצוות שבין אדם לחברו, אוהב את הבריות בכל לבו ונפשו ומאדו, אציל־רוח חונן ורחום, משתתף בצערה של כל בריה, מגין על כבוד חברו, מתעב את תאוות הנקם, ואת נטירת השנאה, ואת הציקנות והפילות ואת הגאותנות והאכזריות, ואת הקטנות־דמוחין, והמרמה, וגנבת הדעת, ואת ההתמררות

והעקשנות. הוא האמין באמונה שלמה שבארץ־ישראל וב„החברה החדשה“ שלה יהיו בני אדם טובים ונוחים, ותרנים וסלחנים, אדיבים ומנומסים בתכלית הנמוסיות — בהשפעת האידיאלים של הדת והמסורת; ובנ”א כאלה, שרוחצו מצואתם הגלותית, שהשליכו אחרי גום את „עגל הזהב“ של הרכושנות הבלה; שנשתחררו מן התאוות הזוללות; ושהאידיאל הציוני של נביאי האל ממלא את כל קרביהם, יתנהגו זה עם זה בשלום ובמישור. כטולסטוי, ראה הרצל את הפתרון בשלימות נפש היחיד, ע”י זכוך המדות; וכניטשה שאף אל „אדם עילאה“ — אבל בלי אותו „שמן זית“ נוצרי של טולסטוי, המעורטל מן העולם, והמגוזם בקדושה; ובלי ה„בלאנדע בעסטיע“ של ניטשה, שריח היערות הטיטוניים נודף ממנה, ושמחליפה את הערכין המוסריים בחילוף מסוכן; אלא בהרמוניה של העברי הקדמון ששאף אל „ממלכת כהנים וגוי קדוש“. והאדם העליון — לא „מיתוס“, ולא „בסטיה“, אלא כל אדם מישראל — יותר טוב, יותר רחמן, יותר צנוע מאחרים, יותר קדוש בהליכותיו, בחייו האנושיים, בחייו הרגילים. בתוך קיבוץ־גלויות של בנ”א כאלה, באוירא דארץ־ישראל, עובדת ומחודשת, בכח עילוי המדעים ומבחר האמצאות, ותחת השגחת אידיאליסטים כ„דוד ליטוואק“ ו„הפרופ’ איכנשטאם“ בטוח היה הרצל שכל המעקשים יושמו למישור, עפ”י שיטה זו או אחרת, משיטות המתקניט הוא גם קרא בשם אופנהימר; אבל לא כאיש מפלגה, שמתנה בזה „תנאי בני גד ובני ראובן“. יהי אופנהימר, יהי מרקס — אנחנו נסדר את ענינינו עפ”י הצדק והיושר של נביאינו.

(ז) ועם העיקר המרכזי של הטוב נתארג ונתקשר בכל שיטתו ובכל היותו של הרצל עוד עיקר אחד, והוא — היופי. הדבר הזה לא היה אצל הרצל סניף והוספה, אלא חלק אינטגרלי מעצם טבעו. הוא היה בעצמו התגשמות היופי; סגנונו היה סמל היופי; חזיונותיו הבימתייט היו מלאים זיו ויופי; וטבעי הוא הדבר ששאף לראות את ההסתדרות ואת התנועה הציונית ביפין, ואת ארץ ישראל ואת עם ישראל ביפים. אחרת לא יכול היה הרצל האמן לשער, או לצייר. כמו שבהאמנות של קולות, או של תמונות צבעים, או של סרגולי פסלות, כן גם בחיים לאומיים או

צבוריים, אין לך יופי בלי הרמוניה, אלא שבחיים לאומיים וצבוריים הרמוניה זו — היא נקראה בשם „שלום“. במובן זה היה הרצל איש שלום, במבחר מובן השם הזה. נפשו המעודנת לא סבלה שום כעור, שום פריצת נמוס, שום פרעה ושום סימן של „שלימפר“ הגיטאי, הנגרר אחרינו מהמבואות האפלות שבגלות. הוא רצה לראות אצלנו את אשר ראה בפנימיות נפשו — את ההוד שבתפארת ישראל. הטוב והיפה — אלה הם חותם־תכנית ומוניטון של הרצל. זוהי הדרך היחידה „לשוב אל הרצל“.

(ח) בין דמויותינו הלאומיות היה הרצל, בכל טבעו ובכל דרכיו, הדמות הכי אנושית. מתוך שהיה אדם כללי כל כך אציל ושלם, היה יהודי כל כך גדול. הוא היה גלגול של עברי קדמון, שלא ידע את כל הסבכים והקרעים שברוחניותנו הגלותית, עם כל החכמות שבה, וההרכבות והאבעיות והתיובתות שבה. כנוסח רבנו בחיי בעל „חובות הלבבות“ (אבל ממש ההפך מזה), שאמר „אילו ידעתיו הייתי“ היה הרצל רשאי לומר על הקולטורה העברית „לא ידעתיה — והייתי“. הוא היה התגשמות של קולטורה אנושית גבוהה בפרצוף של איש ישראל אנושי בתכלית האנושיות.

זהו הערך היסודי של הספור הזה, שלא יכלו לעמוד עליו הפובליציסטים, שאינם די בקיאים במסכת נגעים זו. אינם אשמים בזה כלל. זהו רק חסרון ידיעה. אינם יודעים את אותם הסרסורים ויושבי קרנות הבורסה בשעשועיהם ובצעצועיהם, כשהם שוגים ביין ושירי חשק, תרמית ונכלים, תזנות ונאפופים, עגבים ותָּבֵּל, טומאה ושקוץ נפש, אחרי אשר כבה שביב הרגש האחרון של כחם הלאומי, וזיק הגזע נדעך כליל מקרב לבם. כנגד אלה התפרצה הזעקה הישרה מלב המנהיג נושא הדגל הציוני, שידע את אלה יותר מאשר כל אדם זולתו מוכשר היה לדעת. לצד החלק השלילי הזה, שהוא העיקר, יש גם צד חיובי: אפותיאווה של ארץ ישראל, חיוב ארץ־ישראל, הכרח חובת בנין ארץ־ישראל. כבר אמרתי, והנני חוזר ואומר: בעת אשר מדינת היהודים היא פורחת באויר, הספור הזה מתפתח על קרקע ארץ־ישראל בכל מה שמלא את רוח המנהיג, ובכל מה שהיה בהכרח צנום ובלתי מספיק. האופי היהודתי הוא בלתי מסופק. המשל הגרמני אומר:

„אף היפה בנשים אינה יכולה לתת יותר ממה שיש בה“. אפילו הרצל לא יכול היה לתת יותר ממה שהיה בו. קטנות־דמוחין היתה להתוכח על זה. הרצל לא נתן „שלחן ערוך מלא וגדוש למעשים“, אלא סקירות וחזיונות. וכמה מן היופי של האמן יש בתמונותיו! והעיקר הגדול שלו הוא — סבלנות גמורה לכל האמונות השונות, מבטח נאמן ומשגב עוז לכל האזרחים, מאיזו דת וכנסייה שיהיו, מין בין־לאומיות נשגבה, שאין דוגמתה בשום ארץ שבעולם בצירוף להיעוד הלאומי של ישראל. העיקר השני הוא נצחון המדעים ואמצאותיהם. הוא מעביר לעינינו כבני מרון את צלמי הציוניים; את היהודי הרוסי דוד ליטוואק (ולפסון), את האחים שטינק (אלכסנדר ואוסקר מרמורק), את הפרופ' איכנשטאם (מנדלשטאם), את הפסל אייזקס (בָּאָר), את היהודי האנגלי ד'וֹ (יוסף כהן), את הכהן האנגליקני חו"צ הופקינס (הכלר), את ליאונקין (ליבונטין), וגלוי הדבר שאת התפקידים הכי חשובים מסר ליהודי אירופה המזרחית — דבר שלא עלה על לב יהודי אירופי מערבי במדרגה כזאת.

זה היה, ויתר על כן זה הוא (מפני שצדיקים במיתתם קרויים חיים, והרצל חי וקים, במובן הרוחני, בימינו עוד יותר מאשר אז) האיש מתתיהו (תיאודור) הרצל.

יוהניסבורג (אמריקה הדרומית), כ"א סיון, התרצ"ד.